

Mei 1998 derde jaargang nummer 1
Dit informatiebulletin is een periodieke
uitgave van de
Historische Vereniging Winsum-Obergum.

In dit bulletin worden artikelen en berichten opgenomen met betrekking tot het werktein en de activiteiten van de vereniging, de ingestelde werkgroepen, individuele leden of derden. Een ieder, al dan niet lid van de vereniging, kan ideeën, suggesties en materiaal aanleveren op onderstaand redactieadres. De redactie zal beoordelen of het aangeboden materiaal voor plaatsing in aanmerking komt.

Dit bulletin zal drie keer per jaar verschijnen en wordt gratis aan de leden van de vereniging verstrekt. Voor niet-leden is het bulletin, tegen betaling van f 10,- per exemplaar, verkrijgbaar op onderstaand redactieadres.

Redactie:

Mev. E. Bakker A.J.M. v.d. Drift
A. Makken P. Noord
J. Stevens

Redactieadres: Kloosterstraat 8,
9951 CE Winsum, telefoon: 0595 - 44 15 26

Voorzitter

Drs. J. Tersteeg
Westerstraat 31, 9951 EM Winsum,
telefoon: 0595 - 442456

Secretaris

Jhr. Ir. C. de Ranitz
Bellingeweer 10, 9951 AM Winsum,
telefoon: 0595 - 44 19 21.

Penningmeester

W. Lemstra-Wieringa
Wierdweg 13, 9951 ER Winsum,
telefoon : 0595 - 44 32 03

Algemeen Adjunct

J. Venhuizen
Schepperijlaan 56, 9951 BL Winsum,
telefoon: 0595 - 44 15 74.

Leden

T. Trip-Nieman
Zuiderparklaan 4, 9951 TL Winsum
telefoon: 0595 - 44 30 51
P. Noord
Kloosterstraat 8, 9951 CE Winsum
telefoon: 0595 - 44 15 26
B. Raangs
Havenstraat 4, 9951 AE Winsum
telefoon: 0595 - 44 19 14

Kosten lidmaatschap: f 25,- per jaar
Bankrelatie: ABN-AMRO Winsum;
Rekeningnr. 61 23 36 174
Postbankrekening nr. ABN-AMRO 803935

ISSN 1386-1530

Lay-out: Jaap Stevens

Druk: Scholma druk Bedum

Woord vooraf

Voor het schrijven, bijeenbrengen en verzorgen van de bijdragen in dit Infobulletin is weer veel arbeid verzet. Bovendien vond er binnen de onvolprezen redactie van ons tijdschrift een verandering plaats, die gelukkig geen consequenties heeft gehad voor de samenstelling ervan.

De heer Ab Makken, die tot nu toe als contactpersoon van de werkgroep optrad, verhuisde vrij plotseling van Winsum naar Delfzijl. Gelukkig voor ons en ons tijdschrift blijft hij redactielid en zal hij er ook in de toekomst op uit trekken de broodnodige adverteerders te werven. Mevrouw Erna Bakker zal voortaan voor de redactie fungeren als direct contactadres en brievenbus in Winsum.

Ook medebestuurslid Kees Wolters heeft na vrij korte tijd ons dorp weer verlaten en is teruggekeerd naar Drachten, waar hij hiervoor vele jaren heeft gewoond. Alweer gelukkig voor ons en ons bestuur is het, dat Kees niet van plan is zijn activiteiten voor onze vereniging op te geven. Zijn bijdragen in dit Infobulletin geven er blijk van dat we nog heel wat uit het 'verre' Friesland mogen verwachten.

Zoals u hierna kunt lezen heeft de werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfters' het boek over Geert Reinders inmiddels voltooid. Het eerste exemplaar zal op 15 april a.s., ter gelegenheid van de onthulling van het door de Wierda-stichting opgerichte gedenkteken voor Geert Reinders, officieel worden aangeboden.

Kortom: de geschiedenis heeft toekomst.

■ Jacques Tersteeg.

Inhoud

Autobus onder trein bij Ranum	2
Weet u de weg naar Winsum?	3
Gemetselde lengtemaat aan de Obergumer kerk	5
Willem Offerhaus (1773-1830) een vergeten genie-officier	6
Burgemeester van Winsum was destijds strandvonder	8
De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828	9-17
De levensschets van Geert Reinders voor het eerst uitgegeven	18
De Ommelanderkas	22
Lampgeld	23
Werkgroepen	24

Autobus onder trein bij Ranum

Op woensdag 16 oktober 1940 vond 's avonds om zeven uur vlak bij Ranum een ernstig ongeluk plaats, dat aan negen mensen het leven kostte. Het ongeluk gebeurde op de spoorwegovergang, toen een autobus onder de trein raakte. Sinds oktober 1922 (na het einde van de paardetram Winsum-Ulrum) liep er namelijk een spoorlijn vanaf Winsum naar Zoutkamp, de zogenaamde 'Marnelijn'.

Op de bewuste ochtend was het donker en mistig. In de autobus zaten werklozen uit de stad Groningen, die in het kader van de Dienst Uitvoering Werken (DUW) bij het wad te werk gesteld waren bij de inpolderingswerken 'De Slikken', ten noorden van het dorp Westernieland. Daar werd de Linthorst Homanpolder aangelegd.

Door de weersomstandigheden zag de buschauffeur maar weinig. Op het moment dat hij de overweg opreed naderde uit de richting Zoutkamp een trein. Midden op de spoorbaan werd de bus gegrepen en in twee stukken gesneden. De stoomlocomotief kantelde en kwam in een naast de spoorbaan gelegen weiland terecht. De rijtuigen van de trein schoven over de baan. Door dit ongeluk was de spoorbaan lange tijd gestremd.

Hulpverlening kwam, naar de maatstaven van die tijd, spoedig op gang. Onder de hulpverleners bevonden zich artsen uit de omliggende dorpen. Uit de wrakstukken van de autobus werden negen doden geborgen. Zij waren allen afkomstig uit de stad Groningen. Daarnaast was er een aantal zwaar gewonden. Zij werden overgebracht naar de nabij gelegen boerderij 'Doevemat'. Om de nieuwsgierigen, die in grote getale waren toegestroomd, op een afstand te houden werd de omgeving van het terrein door de politie afgezet.

De negen personen die bij dit ongeluk het leven lieten waren:

Jans Eisinga, 47 jaar, arbeider;
Wilhelmus Theodorus Dijkema, 56 jaar, voeger;
Karel Havers, 28 jaar, chauffeur;
Meine Jongsma, 28 jaar, granitowerker;
Jakob de Jong, 55 jaar, sigarenmaker;
Albertus Jacobus Roose, 59 jaar, bakkersknecht;
Haike Schoonbergen, 45 jaar, arbeider;
Uiltje van Sluis, 42 jaar, aardappelhandelaar;
Harm Weening, 48 jaar, loopknecht.

Vlak bij de dijkdoorgang naar de polder achter Westernieland is ter nagedachtenis van deze mensen en van hen die tijdens de inpolderingswerkzaamheden om het leven kwa-

(Deze twee foto's laten de ravage zien van het bus-/treinongeluk bij Ranum. Op de bovenste foto is de gekantelde locomotief te zien met brokstukken van de bus. Ook de onderste foto toont een aantal brokstukken van de bus. In het midden de tekst, zoals die toen is vermeld in het 'Noorden in woord en beeld'. (foto's archief P. Noord)

men een gedenkplaat geplaatst. Van een van de laatstgenoemde personen is bekend dat hij onder een lorrie raakte, die met klei was geladen.

Verder vermeldt het monument de volgende tekst:

'Ter nagedachtenis aan hen die in 1939 en in 1940 hun beste krachten hebben gegeven aan de indijking van deze polder en daarbij door noodlottig ongeval om het leven kwamen.' Wat de spoorlijn Winsum-Zoutkamp betreft, daar kwam op 2 oktober 1938 een einde aan. Al werd de lijn in de eerste oorlogsjaren (1940) nog enkele maanden weer gebruikt voor personenvervoer en bleef het goederenvervoer tot 26 oktober 1942 van de lijn gebruik maken.

■ P. Noord.

BRON:

Winsum gedenkboek 1982 (archief P. Noord)

De groote ramp, die de autobus vol werklieden trof op weg naar de ontginningen "de Slikken" -de details, reeds uitvoerig door de dagbladen gegeven, zullen we hier niet herhalen-heeft algemeene ontroering gewekt. De dood, die dreigde in de donkere, zwaar mistige morgen, heeft op de onbewaakte overweg te Winsum-Baflo (Gron.) hen overvallen, die naar hun werk togen, en toen ontruikt aan hun gezinnen en familie -een zwaar lot in zware tijden. Twee van onze foto's geven de ruïneuze toestand weer na de botsing van trein en bus, een verwoesting van menschenlevens en materiaal, die den toeschouwer stil maakt.

Weet u de weg naar Winsum?

*In deze aflevering volgen we de moeizame
totstandkoming van de weg van Schaphalsterzijl
naar Schouwerzijl. Het gemeentearchief biedt de
gelegenheid de betrokkenheid en de volharding
van commissieleden mee te beleven. De rol die
burgers en gemeenten hier hebben gespeeld houden
we tegen het licht. De bemoeienissen van het
waterschap Hunsingo komen hier slechts zijde-
lings aan de orde.*

Voordat we ons gaan bezig houden met de weg, welke in legger 1138 aardig voor het napluisen ligt, gaan we in legger 1147 terug naar het jaar 1878. Hierin komen maar enkele stukken voor, betreffende de verbeteringen aan de gemeentelijke opslagplaats "Boerdedam" en tegelijk een nieuwe klinkerstraat over 65 meter in de Kerkstraat.

Die opslagplaats lag aan het water, want er was sprake van een nieuwe beschoeiing. Maar de exacte plaats blijft in het ongewisse. Aannemer G. Meerenga te Obergum gaat het werk uitvoeren voor f 1.294,00. De heer G. L. Wiersema stelt zich borg. Borgstelling was in die tijd gebruikelijk. Nu treft mij in het bestek artikel 2: De maat in dit bestek: bedoeld is de meter en het peil van 't Waterschap Hunsingo. En in dit verband kom ik op een rectificatie. In het vorige nummer schreef ik: "het bepuinen en begrinden van dezelve, van de klinkerstraat aan de noordzijde van het dorp Obergum, noordwaarts op, bijlans Ranum en Baflo, tot aan het vonder bij de plaats van de landbouwer Doornbosch te Rasquert ter lengte van ongeveer 4235 strekkende Ellen". Hier ging ik de mist in, geachte lezer. Een van onze leden maakte mij erop attent dat in plaats van ellen meters gelezen moest worden. Hoewel de el omstreeks 1818 officieel is afgeschaft, werd deze benaming nog lang gebezigd, evengoed als wij vandaag nog met ons en pond werken, terwijl die ook officieel niet meer bestaan. Mijn excuus dus. Zelfs in 1878 vond men het nog gewenst nadrukkelijk te wijzen op de meter. In de volksmond bleek de el onuitroeibaar. Dat is dan even recht gezet.

Nu naar legger 1138. Voor een goed begrip van het volgende verhaal van vallen en opstaan, van enige pogingen tot een uiteindelijk resultaat, is het nuttig te bedenken dat de aanleg en het onderhoud van wegen pas langzamerhand een taak van de overheid is geworden. Voordien werden aanwonenden en belanghebbenden geacht kuilen in de lanen en paden te slechten. Men was gewoon onderhoudsplichtig, anders zou er toch maar weinig van terecht gekomen zijn. In de loop van de vorige eeuw werd het over-

heidsaangelegenheid en kon de onderhoudsplicht worden afgekocht. Men had daardoor belang bij bemoeienissen van de overheid. De eerste stoot tot de aanleg van een weg ging trouwens vaak uit van de burgerij. Zo ook bij de pogingen om te komen tot een betere verbinding van Schaphalsterzijl naar Schouwerzijl. Daar hadden allerlei groeperingen hun belangen: de aanwonenden, het waterschap, de gemeenten Winsum en Leens. De kortste weg van Leens naar het spoorwegstation was via deze plaatsen naar Winsum, tenminste na het wegvallen van het lijntje naar Zoutkamp.

Berend Reinders Dijksterhuis, rustend hoofd der school te Warfhuizen, Eme Kadijk, landbouwer te Leens en Jacob Boer, landbouwer onder Winsum, lees Schaphalsterzijl, vormen een commissie. Ze zijn gekozen door belangstellenden en onderzoeken de mogelijkheid om te komen tot een weg van Schaphalsterzijl naar Schouwerzijl. Op 31 januari 1890

*De ondergetekende, J. M. W. Scholten,
wonende te Groningen, verklaart in
brieven af te staan aan de Com.
missie voor het leggen van een grint-
weg van Schouwerzijl naar Schaphalster-
zijl den voor dien weg benodigden
grond, voorzover echter de weg
loophoofd de gronden harer boeren
plaats aldaar.*

Groningen, 22. Januari 1890.

J. M. W. Scholten

berichten zij aan de raad van de gemeente Winsum hun bevindingen. De weg moet over de dijk en allereerst zullen ze contact gezocht hebben met het waterschap. Het eerste in de brief is dan ook de mededeling dat het Waterschap Hunsingo geen bezwaar heeft tegen aansluiting bij de waterschapsweg van Schaphalsterzijl naar Obergum.

Diverse aanwonenden willen gratis grond afstaan, Jacob Boer uiteraard niet uitgezonderd.

Als tegemoetkoming in de kosten hebben zij alvast een intekenlijst van mensen en een toegezegd bedrag van f 1.700,00. Voorts hebben ze een begroting van aannemer J. Timmer te Obergum, die het werk voor f 4.340,00 wil klaren. Maar Martje Smit wil haar grond niet gratis afstaan en wenst er f 600,00 voor te ontvangen. Haar kost het 40 are grond.

Zo komt men tot een totaalbedrag van om en nabij de

Winshem, den 15 Mei '89

Geachte Collega!

Is U bekend, dat er te Schouwen
zich momentlijk een schijn metgrint
is gelooft, zoo men zegt, bestemd voor
onzen nieuwen kunstweg, en dat,
naar men zegt, vrij wat onigzaam is
en niemand van wege der aannemer
bij de lossing tegenwoordig moet
zijn geweest. Wordt dit grint,
nadat het bij den weg is geplant,
nagegaan en opgemeten, of geschiedt
dit van provinciale wege?

Ik heb gemeend, al is het ook
ten overvloede, U met eenendertien
in kennis te moeten stellen.

Uw Collega van Leens,

De heer
Burgemeester
van
Winsum

f 5000,00, maar de provincie gaf in die gevallen altijd 20% subsidie, dat scheelde dus weer f 868,00. Als de gemeente Winsum en Leens nu zo goed willen zijn het resterende bedrag elk voor de helft bij te dragen, ja, dan zou de weg kunnen worden aangelegd. Van de raad van Leens komt positief bericht, maar Winsum is niet toeschietelijk. Winsum is wel bereid tot voortdurend onderhoud van de nieuwe weg, maar gaat niet in op het verzoek om geldelijke steun. Merkwaardig eigenlijk, want Leens moet betalen voor maar 400 meter en er valt 620 meter onder de gemeente Winsum. Goed uitgerekend zou de bijdrage van Winsum

f1.216,00 bedragen. De commissie buigt zich over Winsumsraadsbesluit en schrijft op 21 maart 1890 terug: "..... Wat de gevraagde f1.216,00 betreft: de commissie vertrouwt dat de Raad bij nader inzien wel zal oordeelen, dat zonder deze van het tot stand komen geen sprake kan zijn". Er wordt nogmaals op gewezen dat aanwonenden met de toezegging van f 1.700,00 hun bestebeentje voorzetten en verzoeken daarom de Raad "met spoed in denzelfden geest te besluiten als Leens, daar er anders van de zoo wenschelijke tot stand koming niets zal gedijen".

Winsum laat zich niet vermurwen. De commissie wordt ontbonden. Einde verhaal? Nee, men geeft zo gauw niet op. Twee jaar later probeert een nieuwe commissie het opnieuw. Nu vinden we Jan Huizing, land-

bouwer te Zuurdijk, en de ons bekende Jan Boer van Schaphalsterzijl actief. Huizing is de brieveschrijver die op 7 mei 1892 aan de raad een epistel doet toekomen. Hij memoreert dat Winsum gezegd heeft wel het onderhoud te willen verzorgen, wijst op het belang van de weg voor treinpassagiers, meldt dat belangstellenden voor f2.500,00 hebben ingetekend "na veel moeite". De commissie wendt zich "met vrijmoedigheid tot U Edelachtbaren" met verzoek tot heroverweging van het besluit dd. 28.02.90. en hoopt dat de gemeente "eene geldelijke bijdrage te willen verleen, zoo groot als U Edelachtbaren billijk voorkomt". Zowel de commissie als de gemeente Leens worden teleur gesteld. Deze tweede poging strandt helaas. De commissie stopt haar werkzaamheden. De tijd verstrijkt. Over de dijk ligt nog een kleilaan, zoals het eeuwen is geweest. Sommigen hebben zich er waarschijnlijk bij neergelegd, dat het "eeuwig" zo zou blijven, maar Groningers zijn volhardend wanneer ze ervan overtuigd zijn dat ze voor een goede zaak opkomen.

Het duurt tot begin 1896. Belanghebbenden worden nu benaderd door Jan Huizing, Jacob Boer en Klaas K. Wijk Szn., zonder beroep te Mattenense onder Mensingeweer. Ze hebben zich verdiept in de voorgeschiedenis en verzoeken de Raad der gemeente Winsum om een subsidie van f 1.216,00 voor wat genoemd wordt "een grintweg vanaf Schaphalsterzijl tot Schouwerzijl". Tevens willen ze graag zekerheid omtrent het onderhoud. Dat is destijds immers toegezegd, maar geldt dat nog? Een nieuwe begroting vermeldt inmiddels als eindbedrag f 6.460,93. Het was toen ook als zo: hoe langer je wacht, hoe duurder het wordt. Bij de lijst van mensen die grond afstaan komt een heel aardige voor. We treffen ergens in deze legger een ongedateerd stuk, waarin Jan Evert Scholten, "Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz." namens de familie voorkomt. Aan de tafel aangeschoven Simon Schuit, secretaris van het waterschap Hunsingo, Jacob Boer en vertegenwoordigers van het Pietronellegasthuis te Groningen. Zij staan stukjes grond af ten overstaan van burgemeester Enno Wierda te Winsum. Weer een stap in de goede richting. Trage stappen zijn het. Pas in 1907 komt er duidelijk schot

Aanbesteding.

Het GEMEENTEBESTUUR van Winsum zal bij enkele inschrijving **AANBESTEDEN**:

Het vernieuwen en vergrooten van de OPSLAGPLAATS te Winsum en het leggen van eene KLINKESTRAAAT, met bijlevering van de benodigde materialen.

TEKENING, BESTEK en VOORWAARDEN liggen van af den 3den Mei a. s. in het GEMEENTEHUIS ter inzage.

De AANWIJZING zal geschieden op den 9den Mei a. s., 's v.m. te tien uur.

De INSCHRIJVINGSBILJETTEN moeten zijn ingeleverd uiterlijk op den 12den Mei a. s., ter gemeente-secretarie, zullende deze worden geopend den volgende dag 's v.m. te elf uur.

WINSUM, 27 April 1878.

Het gemeentebestuur voornoemd:

E. WIERDA.

De secretaris:

S. J. VAN HAM.

in de affaire. Op 12 september van dat jaar verklaart het waterschap geen bezwaar te hebben, de historie herhaalt zich dus. Dit schrijven is gericht aan G. Kadijk te Leens. Een van de grondafstand-verklaringen drukken wij hierbij af. Er is ook een nieuwe commissie gevormd, nu bestaande uit Gerhardus Kadijk te Leens, Jan Boer, Cornelis E. Wijk en A. Huizing te Zuurdijk. De zoons treden in de voetsporen van hun vaders, het zal niet al te gewaagd zijn dit te veronderstellen. Zij schrijven de raad op 1 februari 1907 dat ze van particuliere zijde f 5.738,75 ter beschikking hebben. Men is kennelijk de kleilaan meer dan zat en zetten alle zeilen bij om tot een echte weg te komen. Ze verzoeken "met behulp van genoemde som, in overleg met de gemeente Leens, te willen daarstellen den weg Schouwerzijl naar Schaphalsterzijl, zooals die door den opzichter R. Zeeff van Eenrum is geprojecteerd. Voor gemeenterekening te nemen het voortdurend onderhoud van dien weg met de afrastering voor zooveel het uwe gemeente betreft". Daarbij gevoegd de begroting, afstandsverklaringen, de lijst van intekenaren, etc. Er is bovendien een toelichting, waarin onder meer de provinciale subsidie wordt genoemd van 30%. Deze toelichting eindigt met: "ons overtuigd houdende van uw aller sympathie met het streven der commissie en hopen een derde mislukking te voorkomen". Als aannemers worden genoemd Reinder Pathuis en Wietze de Vries. Smid A. P. Groendijk te Eenrum heeft de ijzeren afrasteringen al klaar liggen. Het is inmiddels 1909 geworden. Voor

het maken van die ijzeren dingen heeft de smid tijd genoeg gehad. Het gemeentebestuur van Leens, al eerder door-drongen van het nut van de weg, vindt dat het werk aan de weg totaal niet vordert en schrijft 11 mei 1909: "Had de aannemer voldoende aantallen arbeiders in 't werk genomen, dan had de weg voltooid kunnen zijn. Dringend wordt op spoed aangedrongen". En op 15 mei krijgt burgemeester Wierda opnieuw een oppeppertje van zijn Leenster collega. U kunt het lezen, elders op deze pagina.

Half augustus is het werk gedaan, de arbeiders kunnen naar huis. Nu moet de weg nog worden ingereden. Dat gebeurde altijd met een goed beladen boerenwagen, u weet nog wel: houten wielen met vrij brede ijzeren hoepels. Nog een keer is Leens geïrriteerd: Stuur er asjeblieft een stoomwals over. En zo zal de schooljeugd met open mond hebben staan gapen bij een rookspuwende vervaarlijke spiksplintieuwe stoomwals, een uitvinding van de Franse ingenieur Lemoine, die zo'n apparaat in 1859 construeerde. Later is ook deze weg geasfalteerd en peddelen we op ons fietsje heel gemoedelijk over de dijk van Schaphalsterzijl naar Schouwerzijl. En verder.

Wordt vervolgt,

■ A. Makken.

Gemetselde lengtemaat aan de Obergumer kerk

In het laatste nummer van het tijdschrift 'Groninger Kerken' (jaargang 14 nummer 3, september 1997) trof ik onder de rubriek 'De Navorscher' een interessant berichtje aan van de heer M.A. Holtman uit Kantens.

Deze deelt in zijn bijdrage, getiteld 'Obergum: gemetselde maat' (blz. 102), mee dat er aan de kerk van Obergum onder (NB. de bijdrage vermeldt abusievelijk 'boven') een raam aan de noordzijde van het koor door middel van een rij uitgemetselde bakstenen een oude lengtemaat is aangebracht. Omdat het tot 1820 gebruik was dat beëdigde landmeters de landerijen in Groningen opmaten met roedematen, die per dorp konden verschillen (soms waren er zelfs binnen hetzelfde dorp verschillende roedematen in omloop), hing men de lokale roedemaat meestal aan de buitenzijde

van de kerk, veelal de zuidzijde. Zoals uit een vroege copie van het 'Groninger Stadboek' blijkt, was het indertijd gebruikelijk dat de roedemaat van een kerspel 'ann de Kerke offte Tooren gehouwen' was.

In het geval van Obergum gaat het volgens Holtman om de lengte van een 'pedes' of een 'tree', die ongeveer 1.30 meter bedroeg. Opmerkelijk is wel dat de gemetselde lengtemaat aan de kerk van Obergum tot nu toe nog de enige is die in stad en lande bewaard schijnt te zijn gebleven.

De uitgemetselde lengtemaat aan de noordzijde van de kerk van Obergum. (foto J. Tersteeg).

Holtman behandelt in zijn bijdrage ook een geval, nl. Oosterlittens, waaruit blijkt dat men aan de kerspelkerk ook wel verticale meetkettingen ophing.

■ Jac Tersteeg

Willem Offerhaus (1773-1830), een vergeten genie-officier

Op 12 december 1830, kort na het uitbreken van de Belgische Opstand, overleed te Utrecht op zesenvijftigjarige leeftijd kolonel der genie Willem Offerhaus. Willem Offerhaus werd op 31 augustus 1773 in Winsum geboren als zoon van de gereformeerde predikant Hermannus Johannes Offerhaus. Zijn moeder, Margaretha, was een dochter van de welgestelde Groninger burgemeester Jacobus Woldringh. Van vaders kant stamde hij uit een oud aanzienlijk Westfaals geslacht dat vele generaties lang het Freigut 'Offerhoff' in de stad Velbert in het graafschap Mark bewoonde.

Van 1785 tot 1810

De jonge Willem Offerhaus ging in 1785 naar de Latijnse school in Groningen. Hij liet zich in 1792 inschrijven als student aan de Groninger Universiteit. Het ging hem hier vooral om de colleges in de wiskunde, die toentertijd werden verzorgd door Jacobus Baart de la Faille. Offerhaus

heeft echter geen examen afgelegd aan deze Universiteit. Na vier jaar studie werd hij luitenant-ingenieur in het Bataafse leger. Als jong officier deed Offerhaus aanvankelijk dienst binnen de geniedirectie van het Departement Wedde en Westwoldingerland. Zijn eerste standplaats was de stad Groningen. Vervolgens ging hij naar Woerden en vandaar naar verschillende standplaatsen. Hij was belast met het inspecteren en ontwerpen van vesting-, belegerings- en inundatiewerken. Daarnaast moest hij leiding geven bij eventuele bouw- en herstellingswerkzaamheden.

In 1804 werd hij benoemd tot instructeur aan de Artillerie- en Genieschool te Zutphen, die onder leiding stond van luitenant-kolonel der artillerie J.H. Voet, een van de grondleggers van het militaire onderwijs in Nederland. Toen er na een reorganisatie van het militaire onderwijs in 1805 een nieuw centraal opleidingsinstituut in Amersfoort kwam, verhuisde Offerhaus met Voet mee naar Amersfoort. Vier jaar later, in 1809, waren er weer reorganisatiemaatregelen en kwam de inmiddels tot kapitein tweede klasse bevorderde Willem Offerhaus in Den Haag terecht. Dit was slechts voor kort want in het najaar van 1810 werd het instituut bij Keizerlijk decreet ontbonden. Directe aanleiding hiertoe vormde de inlijving van ons land bij Frankrijk, welke op 9 juli 1810 een feit werd.

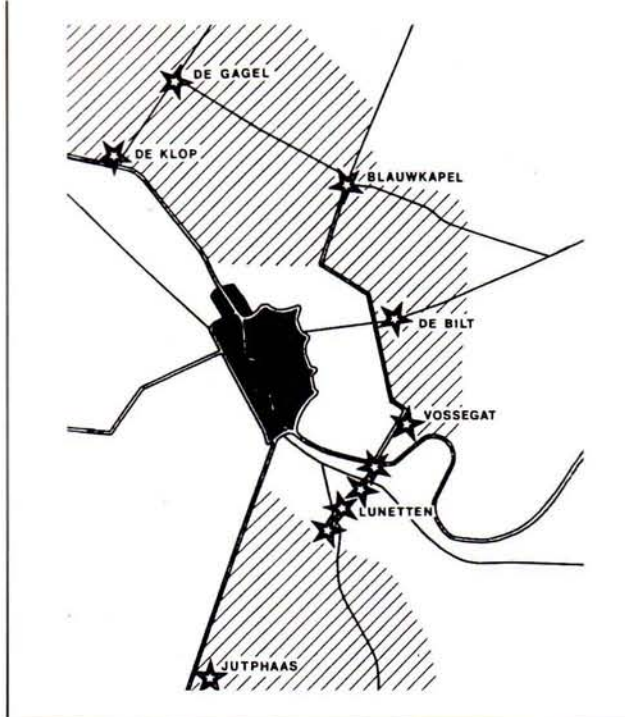
In Franse dienst

Evenals vele andere Nederlandse officieren ging Willem Offerhaus na de inlijving bij Frankrijk over in Franse dienst. In oktober 1810 werd hij opgenomen in het keizerlijk korps der genie 'Genie Militaire' en kreeg vervolgens een functie bij de staf der genie. Hij vertrok daarop naar

Hamburg en Travemunde, waar hij werd ingeschakeld bij de gebruikelijke geniewerkzaamheden. In de loop van 1811 trok Offerhaus verder en kreeg als standplaats de stad Dantzig. Deze stad was in 1807 reeds in Franse handen gekomen. Na zijn verblijf in Dantzig verlegde Offerhaus zijn werkterrein naar de stad Bromberg in het kort tevoren gevormde groothertogdom Warschau. Vanuit Bromberg werkte hij mee aan het verbeteren van de bevaarbaarheid van de rivieren de Notèc en de Warta. In het najaar van 1812 vertoefde hij in Poznan en van daaruit vergezelde hij de Grande Armée op haar weinig roemvolle terugtocht vanuit Rusland tot in de stad Leipzig. Vervolgens kreeg hij opdracht zich naar Wittenberg te begeven, een der laatste steunpunten van de Fransen aan de Elbe. Wittenberg werd begin 1813 op last van Napoleon in ijltempo veranderd in een

De woning Hoofdstraat W 35, het geboortehuis van Willem Offerhaus. (foto archief P. Noord, mei 1996)

De door Willem Offerhaus gebouwde fortengordel rond Utrecht. Het gearceerde gedeelte kon worden geïnundeerd. (Naar G. Koppert, 'De forten rond Utrecht. Verdedigingswerken in de Nieuwe Hollandse Waterlinie', Utrecht 1983.)

ware vesting, dit met het oog op het oprukken van de Russische en Pruisische troepen. Tot de groep die zich bij de krijgshandelingen bijzonder onderscheidde, behoorde ook Willem Offerhaus. Voor zijn heldhaftig gedrag werd Offerhaus op 14 mei 1813 benoemd tot ridder van het Legioen van Eer. Tevens werd hij bevorderd tot kapitein eerste klasse bij de staf der genie. De Pruisische troepen wisten uiteindelijk de stad te veroveren en Willem Offerhaus werd krijgsgevangen gemaakt.

Terugkeer in het vaderland

Na zijn vrijlating keerde Offerhaus onverwijd naar Nederland terug en al op 16 maart 1814 werd hij door koning Willem I benoemd tot eerste kapitein-ingenieur bij de landmacht. De overgang van Franse in Nederlandse dienst verliep over het algemeen moeiteloos en ook in het geval van Offerhaus deden zich geen problemen voor. De koning deed voor de vorming van zijn officierskorps bij voorkeur een beroep op militairen die in de voorbije jaren het krijgsgedrag van zeer nabij hadden meeleefd.

Als kapitein-ingenieur eerste klasse was Offerhaus aanvankelijk werkzaam in Breda, maar hij werd al gauw overgeplaatst naar 's Hertogenbosch. Tijdens zijn verblijf in deze laatste stad vervaardigde hij een 'Memorie over het in volkomen staat van verdediging stellen van het fort St. Andries'. In november 1814 werd hij benoemd tot adjudant van de inspecteur-generaal der Fortificatiën en op 19 februari 1815 volgde zijn bevordering tot majoor-ingenieur.

Offerhaus raakte zijdelings betrokken bij de tumultueuze gebeurtenissen die zich medio 1815 in de Zuidelijke Nederlanden afspeelden, nadat Napoleon uit zijn ballingschap was teruggekeerd. Hij werd commissaris van de geallieerde mogendheden tot aan de sluiting van de Tweede Parijse Vrede op 20 november 1815, die de normalisering van de toestand in Frankrijk inluidde. Tijdens de thuisreis was hij belast met het commando over de ingenieurs te velde.

Eerstaanwezend ingenieur

Na zijn terugkeer op vaderlandse bodem kreeg Willem de functie van eerstaanwezend ingenieur in Utrecht toebedeeld. Zijn werkzaamheden stonden geheel in het teken van de zogeheten 'Nieuwe Hollandse Waterlinie'. In die eerste fase werden de forten De Klop, De Gagel, Blauwkapel, De Bildt, Vossegat, de vier Lunetten op de Houtense Vlake en het fort Jutphaas aangelegd. Al deze forten werden ontworpen door en uitgevoerd onder leiding van Willem Offerhaus. Hij oogstte over het algemeen veel waardering voor zijn werkzaamheden.

Uit de bewaard gebleven bescheiden valt op te maken dat hij zijn werkzaamheden met grote ijver en nauwgezetheid verrichtte. Vooral de op 4 juli 1816 voltooid 'Tabellarische Opgave van de Artificiële Steunpunten van Inundatie in de Linie van Utrecht, opgemaakt op order van Zijne Excellentie den Inspecteur Generaal der Fortificatiën' geeft blijk van een degelijke en zorgvuldige aanpak. Op 19 augustus 1817 volgde zijn bevordering tot luitenant-kolonel-ingenieur en in 1818 werd hij gekozen tot lid van het Provinciaal Utrechtsche genootschap voor Kunsten en Wetenschappen (PUG). Op 18 mei 1818 trad hij in het huwelijk met Charlotte Johanna van Beek. Zij was een dochter van de Utrechtse zakenman en suikerraffinadeur Jan Otto van Beek en Johanna Koopman. Charlotte werd geboren op 18 december 1777. Het huwelijk bleef kinderloos.

Als militair-ingenieur kreeg Willem Offerhaus te maken met de emotionele verwickelingen binnen het korps ingenieurs na het instorten van een nog onvoltooid kruutmagazijn te Ieper in het jaar 1824. Het vermoeden dat dit ongeluk een gevolg was van onregelmatigheden tijdens de bouw leidde tot een regelrecht schandaal. Offerhaus moest de zaak onderzoeken en het bleek dat er inderdaad met de bestekken geknoeid was. De verantwoordelijke man, luitenant-kolonel-ingenieur Willem Lobry, werd na een lang proces zwaar gestraft. Het vonnis luidde: 'pronkstelling op het schavot met zwaard over 't hoofd' en twintig jaar tuchthuis.

Directeur Fortificatiën

Op 16 augustus 1829 werd Willem Offerhaus benoemd tot directeur der 6e Fortificatiedirectie in Namen. De directie omvatte behalve deze stad de provincie Henegouwen en het groothertogdom Luxemburg. Als gevolg van de politieke omwenteling in 1830 in het zuidelijk deel van het koninkrijk, heeft Offerhaus deze post nauwelijks een jaar kunnen vervullen. De op 25 augustus 1830 in Brussel uitgebroken opstand verbreidde zich spoedig ook naar Namen en op 5 oktober 1830 moest hij Namen hals over kop verlaten. De tocht van Namen naar Antwerpen zou Willem Offerhaus uiteindelijk noodlottig worden. Hij werd ziek en nog hetzelfde jaar (op 12 december 1830) overleed hij in Utrecht. Zijn vrouw overleefde hem nog bijna twintig jaar. Zij stierf in november 1850. Slechts een straatnaam in Utrecht herinnert nog aan deze genie-officier.

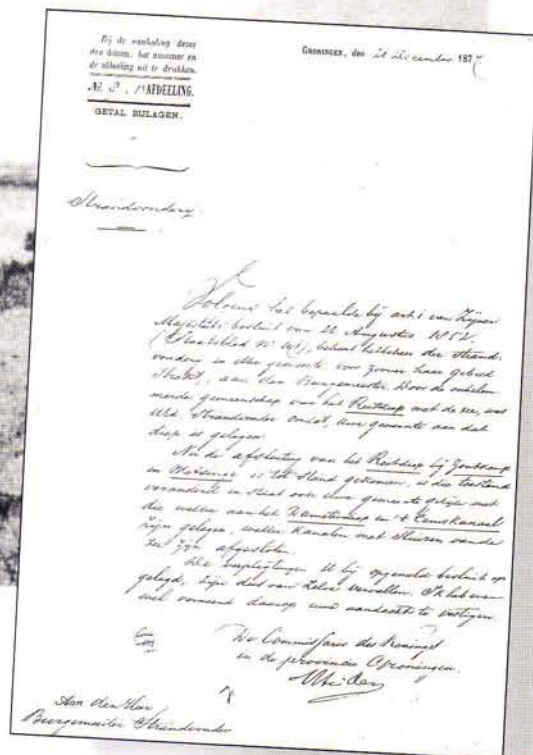
■ P.Noord.

BRON: Tijdschrift 'Parade van de Kon. Militaire Academie Breda (mei 1984)

Burgemeester van Winsum was destijds strandvonder

Het Reitdiep. (foto archief P. Noord)

Er is een tijd geweest dat het Reitdiep in open verbinding stond met de zee (Lauwerszee). Eb en vloed waren daardoor tot in de stad Groningen merkbaar. Een gedeelte van het Reitdiep stroomde indertijd door de voormalige gemeente Winsum, zodat ook in deze gemeente het verschil tussen eb en vloed duidelijk te merken was en het zeewater vrij spel had. Het gevolg hiervan was dat vanuit zee allerlei spullen van schepen aanspoelden langs de oevers van het Reitdiep.

Op 23 augustus 1852 besloot Koning Willem III bepalingen vast te stellen op de zogenaamde strandvonderij. Volgens artikel 1 van dit besluit behoort 'het beheer der strandvonderij in elke gemeente, zoover haar gebied strekt, aan den Burgemeester'. Op grond van deze bepaling en de 'onbelemmerde gemeenschap van het Reitdiep met de zee' was de burgemeester van Winsum aangesteld als strandvonder. De omschrijving van zijn taak, zoals vermeld in het besluit van Koning Willem III, luidde als volgt: 'Hij houdt oog of het oog houden op de stranden onder zijne gemeente. Hij zorgt dat hetgeen krachtens het wetboek van Koophandel onder zijn beheer behoort, daaraan niet wordt onttrokken.'

Als er voorwerpen waren angespoeld en geborgen, was het de taak van de strandvonder om dit ter kennis te brengen van belanghebbenden: 'In geval de door hem in beheer genomen goederen tot een vreemd schip blijken te behooren, geeft hij van de stranding terstond kennis aan den naastbij wonende consul-generaal, consul, vice-consul of andere consulaire agent, dien het aangaat', aldus een der artikelen in het besluit van de Koning.

In het jaar 1877 verviel de functie van strandvonder voor de burgemeester van Winsum. In dat jaar werd het Reitdiep bij Zoutkamp namelijk afgesloten door de bouw van zeesluizen. Ook werd toen een sluis gebouwd in het Reitdiep nabij Wetsinge.

Op 21 december 1877 vestigde de toenmalige Commissaris der Koningin in de provincie Groningen de aandacht van de burgemeester van Winsum op deze afsluiting. In de brief schreef de Commissaris onder meer: 'Nu de afsluiting van het Reitdiep bij Zoutkamp en Wetsinge is tot stand gekomen, is de toestand veranderd en staat ook voor Uwe gemeente gelijk met die welke aan het Damsterdiep en 't Eemskanaal zijn gelegen, welke kanalen met sluizen van de zee zijn afgesloten. De verplichtingen u bij opgemeld besluit (besluit van Koning Willem III van 23 augustus 1852 PN) opgelegd, zijn dus van zelve vervallen. Ik heb evenwel vermeend daarop Uwe aandacht te vestigen.'

■ P. Noord.

De minuutplans van de gemeente Winsum van 1828

Aflevering I: De kom van OBERGUM (sectie B)¹

■ Kees Wolters

■ Jacques Tersteeg

In 1828 werden voor het eerst van 18 Groninger gemeenten, waaronder ook Winsum, kadastrale kaarten vervaardigd. Deze zgn. 'Minuutplans' met de bijbehorende zgn. 'Oor spronkelijk Aanwijzen-de Tafels' bevatten een schat aan gegevens voor wie geïnteresseerd is in de lokale geschiedenis van het gebruik en de waarde van afzonderlijke percelen, van gebouwde en ongebouwde eigendommen, van bijzondere grond- of waterrechten etc. Ook genealogen, geografen, belasting- en landbouwdeskundigen en zeker ook vele andere amateuronderzoekers en 'gewone' geïnteresseerden kunnen hun voordeel doen met deze prachtige en rijke kaarten en registers. Omdat de minuutplans van de gemeente Winsum tot nu toe moeilijk te raadplegen waren, besloten de beide samenstellers van deze bijdrage een bescheiden begin te maken met een uitgave van een gedeelte daarvan. In deze eerste aflevering staat de dorpskom van Obergum centraal.

De voorgeschiedenis van het Kadaster

Al in de 15de eeuw werd er ten behoeve van de overheidsadministratie een begin gemaakt met het bijhouden van registers, waarin belastbare gronden en gebouwen met opgave van hun geschatte waarde werden opgetekend. De in deze zgn. 'verpondingsregisters' opgetekende geschatte waarde werd gebruikt als maatstaf voor de berekening van de verschuldigde belastingen. Wat later, ten tijde van Karel V (1515-1555), werden er nieuwe regels opgesteld ten

behoefte van de belastingheffing. De toen aangelegde registers noemde men 'kohieren'; een term die vandaag nog steeds door de belastingdienst gebruikt wordt.

Omdat er in die tijd geen goede administratie bestond, waarin veranderingen in de eigendommen werden bijgehouden, ontstonden er op den duur grote ongelijkheden, die tot onrechtvaardige aanslagen leidden. In 1730 werd een besluit genomen om de verouderde kohieren met betrekking tot de gebouwde eigendommen te vernieuwen. Deze bijgestelde kohieren vormden tot aan de invoering van het Kadaster de basis van de belastingheffing.

Ondanks allerlei pogingen om hierna het belastingstelsel te hervormen, duurde het tot aan de inlijving van ons land door de Fransen (1810-1813), voordat er een billijker heffing op de grondbelasting mogelijk werd. Na de inlijving namelijk werden alle Franse wetten en voorschriften ook in ons land van kracht. In Frankrijk was men al in 1809 begonnen met de 'Récueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le Cadastre de la France', ook wel kortweg 'Récueil méthodique' genoemd. Bij keizerlijk decreet van 11 oktober 1811 wordt de invoering hiervan in ons land besloten.

Hoewel na het herstel van de nationale eenheid in 1813 onder koning Willem I de Franse bepalingen op dit punt gehandhaafd bleven, duurde het nog tot 1832, voordat de 'Dienst van het kadaster en de openbare registers', kortweg 'Kadaster' genoemd, in werking trad. Op 1 oktober 1832 werd het Kadaster officieel, op grond van de wet van 2 januari van dat jaar, ingevoerd.

Het Kadaster kent een tweeledig doel. Het eerste, en oorspronkelijk belangrijkste doel is het leveren van een grondslag voor het heffen van grondbelasting. Het tweede: het dienen van rechtszekerheid ten aanzien van onroerende goederen als grond en gebouwen. Omdat het eerste doel van het Kadaster aanvankelijk voorop stond, ressorteerde de dienst tot 1973 ook onder het Ministerie van Financiën; hierna viel het onder Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

De huidige hoofddirectie zetelt te Apeldoorn. Momenteel zijn er over het land verspreid 14 vestigingen.

De gegevens van het Kadaster

De eerste taak van het Kadaster was het om de, veelal niet vastgelegde grenzen van de burgerlijke gemeenten vast te stellen. In elk departement werd hiertoe een landmeterdelimitateur aangewezen, die met de schout en schepenen van de op te meten gemeente en in gezelschap van de schout en schepenen van de aangrenzende gemeenten de gehele gemeentegrens langs liepen. Deze opmetingen van de gemeentegrenzen werden telkens in een 'Proces verbaal

van grensbepaling' vastgelegd, dat door de landmeter en de schout en schepenen werd ondertekend.

Was de grens eenmaal definitief vastgesteld, dan werd de kadastrale gemeente nader onderverdeeld in zgn. secties. Elke sectie vormt een bepaald gebied, dat veelal samenvalt met oude buurten of marken, en dat wordt aangeduid met een hoofdletter: A, B, C enz. Sectie A is altijd de meest noordelijke. Voor de sectiegrenzen maakte men meestal gebruik van natuurlijke grenzen (bv. landwegen, waterlopen, dijken e.d.) in het terrein.

Vervolgens ging men ertoe over binnen de secties de percelen in te meten, die alle van een nummer werden voorzien. Per sectie begon men met nummer 1, dat altijd het meest noordelijke perceel aanduidt. Een vast uitgangspunt bij het meten van de percelen was altijd de toren van de plaatselijke kerk, die als nulpunt van het gebruikte coördinatenstelsel werd gebruikt.

De metingen van de percelen werden per sectie vastgelegd in de eerste kadastrale kaarten, de zgn. 'Minuutplannen'. Hierin zijn de van grondbelasting vrijgestelde gebouwen, nl. kerkelijke eigendommen als pastorieën, vicarieën, koste-rieën, kloosters en scholen, altijd blauw ingekleurd.

Alle voor de fiscus belangrijke gegevens van de percelen werden vervolgens zeer nauwgezet vastgelegd in de zgn. 'Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels', kortweg O.A.T.'s genoemd. Deze O.A.T.'s zijn grote tabellen, bestaande uit een 30-tal kolommen, die niet alleen alle meetgegevens, maar ook een voorlopige klassificering naar de kwaliteit en een nauwkeurige specificatie van de percelen in een of meer kwaliteitsklassen bevatten. De ondergrond van gebouwde percelen is steeds klasse 1. Landbouwschuren en schaapskooien worden niet in de rubriek 'gebouwd' aangeslagen, en kerkelijk eigendom is vrijgesteld. Na en naast de O.A.T.'s zijn er ook kadastrale leggers, die in artikelen zijn onderverdeeld. Ieder artikel bevat per kadastrale gemeente alle percelen waarop één (of een groep) zakelijk gerechtigde(n) dezelfde rechten uitoefent. Tenslotte is er nog een 'Alphabetische Lijst' die sectiegewijs voor elke eigenaar een

totaal overzicht geeft van alle percelen en de totale grootte daarvan.

Het Kadaster in Groningen

In Groningen waren de landmeters in 1819 reeds begonnen de gemeenten, secties en percelen zo precies mogelijk op te meten en in kaart te brengen. De nauwkeurige registratie van de landbouwgronden werd het Kadaster echter lang niet altijd in dank afgenomen, want in de *Groninger Courant* verschenen er in die tijd verschillende ingezonden stukken, waarin grondeigenaren protesteerden tegen de, in hun ogen, te hoge klassificering van hun eigendommen.

Nadat de verschillende landerijen in kaart waren gebracht, werden ook de dorpen, huizen en erven opgemeten. In 1828 bracht men in Groningen in totaal 18 gemeenten in kaart, waaronder ook de Gemeente Winsum.

De minuutplannen en O.A.T.'s van de gemeente Winsum

De Gemeente Winsum werd onderverdeeld in 6 secties, A t/m F.

Deze waren:

sectie A (2 kaartbladen), genaamd: Maarhuizen

sectie B (1 kaartblad), genaamd: Obergum

sectie C (2 kaartbladen), genaamd: De Meeden

sectie D (1 kaartblad), genaamd: Winsummer Meeden

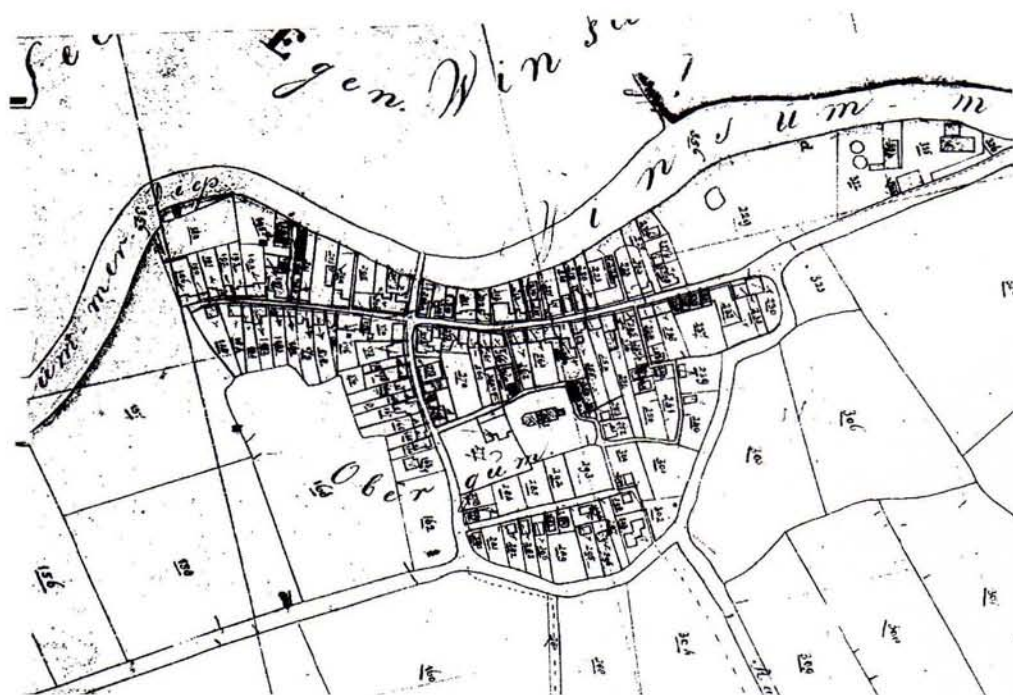
sectie E (2 kaartbladen), genaamd: Winsum

sectie F (2 kaartbladen), genaamd: Schilligeham.

De in totaal 10 minuutplannen werden alle op schaal 1 : 2500 uitgevoerd en getekend door de landmeester 1ste klasse, R.B. van Leggelo.

Deze uitgave

In de onderstaande uitgave van het fragment van het minuutplan van sectie B, dat de kom van het dorp Obergum bevat, zijn uit de bijbehorende O.A.T.'s de volgende gegevens opgenomen:

Kaart 1.

Fragment van één van de originele kaartbladen van het minuutplan van de gemeente Winsum, sectie B. De Kom van Obergum.

Kaart 2.

De 'schoongemaakte' kaart (kaart: J. Tersteeg).

- 1) kadastraal nummer van het perceel
- 2) achternaam en voornamen van de eigenaar of zakelijk gerechtigde
- 3) het beroep van de eigenaar (NB. Deze is uiteraard lang niet altijd ook de gebruiker van het betreffende perceel!)
- 4) de woonplaats van de eigenaar
- 5) de soort van het eigendom
- 6) oppervlakte van het perceel: deze is in de O.A.T.-kolom in hectare\are\centiare gegeven, door ons in vierkante meters.

Voor de in deze bijdrage afgedrukte kaart en bijbehorende O.A.T. hebben wij gebruik gemaakt van afdrucken van de microfiches van de oorspronkelijke stukken. De microfiches zijn aanwezig in het Rijksarchief in Groningen. De oorspronkelijke stukken berusten in het Kadaster te Groningen.

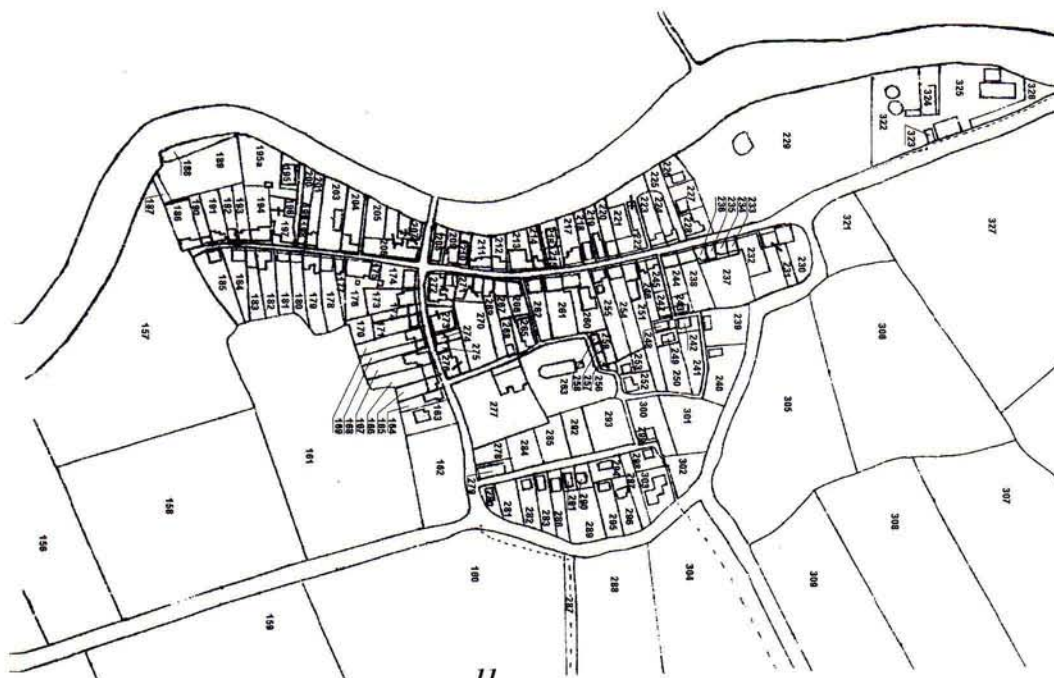
Tenslotte nog een enkele opmerking over het hier afgedrukte minuutplanfragment. Omdat het origineel (zie kaart 1) nogal bezoedeld is en op vele plaatsen moeilijk leesbaar, hebben wij ervoor gekozen het minuutplanfragment zoda-

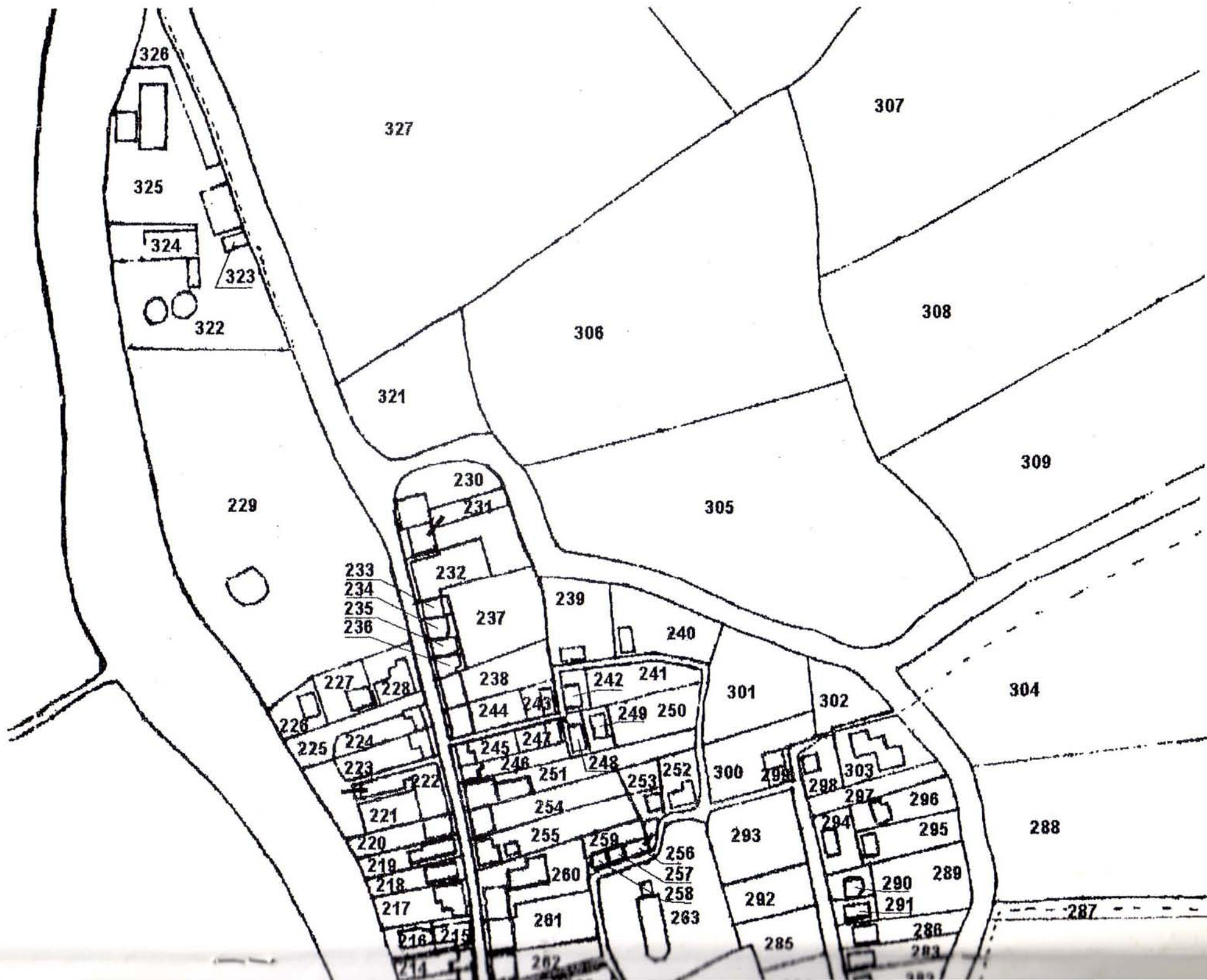
nig te bewerken dat, met behoud van de historische details en betrouwbaarheid, de leesbaarheid en bruikbaarheid ervan aanzienlijk zouden worden vergroot. Hiertoe hebben wij de originele kaart in twee stappen bewerkt: 1) Nadat de fotocopie met behulp van een computer was gescand, werden eerst alle vlekjes, teksten, oude perceelnummers en pijltjes verwijderd. Ook werden de donker gekleurde percelen en gebouwen, die tot het kerkelijk eigendom behoorden, opgehaald. Aldus ontstond een 'schone' kaart (zie kaart 2), waarop alleen nog de waterlopen, wegen, perceelgrenzen en gebouwen van de oorspronkelijke kaart zichtbaar zijn. Op drie plaatsen zijn ook op of langs wegen oorspronkelijke stippellijntjes blijven staan; deze duiden voetpaden aan. 2) Vervolgens zijn de oorspronkelijke perceelnummers, maar nu in een modern en duidelijk leesbaar lettertype, wederom ingevoerd. Op enkele plaatsen zijn korte, wat dikkere zwarte lijntjes ingevoerd; deze geven in geval van twijfel of onduidelijkheid aan welk erf bij welke bebouwing behoort. Het uiteindelijke resultaat, kaart 3, doet ons inziens op deze wijze volledig recht aan het oorspronkelijke minuutplan-fragment.

Kaart 3.

De dorpskom van Obergum.

(kaart: J. Tersteeg).

SECTIE B (fragment). De kom van Obergum

nummer	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie perceel	opp. m ²
156	Borgman (wed.)	Wessel Ames	koopman	Winsum	weideland	8640
157	Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	14590
158	Dijkinga (wed.)	Willem Alberts	landbouwer	Obergum	bouwland	12670
159	Obergum	Pastorij van	-	-	weideland	17440
160	Bolhuis	Jan Meertens	stelmaker	Obergum	weideland	16420
161	Dijkinga (wed.)	Willem Alberts	landbouwer	Obergum	bouwland	12720
162	Talens (wed.)	Hillebrand	koopman	Obergum	weideland	2140
163	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & tuin	540
164	Wiersema	Jan Drewes	kastelein	Obergum	huis & tuin	220
165	Huisman	Jan Lubbertus	schoenmaker	Obergum	huis & tuin	280
166	Tempel	Hendrik Jacobs	koopman	Obergum	huis & tuin	400
167	Heuveling	Evert Jan	bakker	Obergum	huis & tuin	460
168	Vennema	Jacob Dokes	dagloner	Obergum	huis & tuin	280
169	Huizinga	Fokke Tjalling	schipper	Obergum	huis & tuin	380
170	Talens (wed.)	Hillebrand	koopman	Obergum	boomgaard	250
171	Swaagman	Hendrik Ennes	-	Obergum	huis & tuin	290
172	Tuuk, van der (wed.)	Jan Dijters	renteniersche	Obergum	huis & tuin	230
173	Bolhuis	Jan Meertens	stelmaker	Obergum	huis & tuin	800
174	Swartwolt	Geert Derks	goud en zil- versmid	Obergum	huis & tuin	430
175	Talens (wed.)	Hillebrand	koopman	Obergum	huis & erf	75
176	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & tuin	650
177	Hofman (wed.)	Lourents	baardscheer- der	Obergum	huis & tuin	164
178	Stukkers	Douwe Hendriks	landbouwer	op het Faam	huis & tuin	550
179	Sijtsema	Jacob Jans	wever	Obergum	huis & tuin	650
180	Wijnstok	Benjamin Jans	schipper	Obergum	huis & tuin	350
181	Danhoff (erven)	Albert Sijmens	-	Obergum	huis & tuin	420
182	Tassen	Koert H	dagloner	Obergum	huis & tuin	450
183	Schaap (wed.)	Jan Berends	dagloner	Obergum	huis & tuin	430
184	Wieringa	Albert Hendriks	dagloner	Obergum	huis & tuin	490
185	Wetsema	Abel Cornelis	dagloner	Obergum	huis & erf	680
186	Vennema	Jacob Rengers	dagloner	Obergum	huis & tuin	530
187	Idem	Idem	Idem	Idem	tuin	60
188	Kampinga	Jan Rikkerts	scheepstim- merman	Obergum	scheepswerf	310
189	Idem	Idem	Idem	Idem	tuin	1460
190	Kladder (wed.)	Pieter Pieters	dagloner	Obergum	huis & tuin	270
191	Kampinga	Jan Rikkerts	scheepstim- merman	Obergum	huis & tuin	420
192	Kroese (wed.)	Marten Berends	dagloner	Obergum	huis & tuin	300
193	Niewold	Joost Harms	dagloner	Obergum	huis & tuin	310
194	Dijk van	Egge Jans	bakker	Obergum	huis & tuin	610
195	Vries de	Klaas Sipkes	scheepstim- merman	Obergum	huis & tuin	230
195 ^a	Idem	Idem	Idem	Idem	scheepswerf	930
196	Kuipers	Jacob Jacobs	bakker	Ten Boer	huis & erf	96
197	Bruins	Jan	landbouwer	Obergum	huis & tuin	440
198	Klaassens	Adam	landbouwer	Obergum	huis & erf	100
199	Tillema (wed.)	Pieter Pieters	dagloner	Obergum	huis & erf	45
200	Obergum	diaconie	-	Obergum	werkhuis	-
					huis & tuin	-
201 ²	Hazekamp	Hendrik Jans	schipper	Obergum	huis & tuin	340
203	Kloosterhuis	Claredes Johannes	koopman	Winsum	huis & tuin	750
204	Jonge	Izaäk Berends	vleeshouwer	Obergum	huis & tuin	570
205	Vries de	Freerk Freerks	deurwaarder	Obergum	tuin	390

nummer	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie perceel	opp. m ²
206	Vries de	Freerk Freerks	deurwaarder	Obergum	huis & erf	640
207	Kuipers	Klaas Jacobs	kastelein	Obergum	huis & erf	380
208	Dijk van	Egge Jans	bakker	Obergum	huis & tuin	270
209	Aikes	Jan H	wever	Eenrum	huis & erf	210
210	Wierda	Willem Jans	negotiën/ houtzaag- molenaar	Obergum/ Winsum	huis & erf	184
211	Tenting	Hendrik Hendriks	knoopmaker	Winsum	huis & tuin	320
212	Kroese	Hendrik Berend	schipper	Obergum/ Winsum	huis & tuin	250
213	Kunst	Roelf Luitjes	kuiper	Obergum/ Winsum	huis & tuin	400
214	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & tuin	220
215	Nienhuis	Jan	schoenmaker	Winsum	huis & erf	154
216	Borgman	Kornelis Klazens	kleermaker	Obergum/ Winsum	huis & erf	200
217	Herder (wed.)	Jacob Freerks	dagloner	Winsum	huis & tuin	430
218	Smit (wed.)	Eisse Douman	dagloner	Winsum	huis & tuin	280
219	Zoorwold	Geert Geerts	schoenmaker	Obergum	huis & tuin leerlooijerij	300
220	Tempel	Jacob Hendrik	dagloner	Obergum	huis & tuin	310
221	Huizinga	Jan Pieters	koopman	Obergum	tuin	260
222	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	810
223	Klaassen (wed.)	Willem	dagloner	Obergum	huis & tuin	400
224	Hopma	Barteld Hendrik	winkelier	Obergum	huis & tuin	260
225	Winsum	Gemeentebestuur	-	-	erf en opslag v.d. plaats Obergum	370
226	Wierda	Willem Jans	negotiën/ houtzaag- molenaar	Obergum/ Winsum	huis & erf	270
227	Hoeksema	Popke Simons	dagloner	Obergum	huis & erf	340
228	Kits	Jan Nannings	voerman	Obergum	huis & erf	340
229	Wierda	Willem Jans	zie 226	Obergum/ Winsum	weideland	8260
230	Obergum	Doopsgezinde Gem.-			huis & tuin	600
231	Idem	Idem	-	-	huis & tuin	390
232	Wierda	Willem Jans	zie 226	O. en W.	huis & tuin	930
233	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	91
234	Huizinga (wed.)	Pieter Pieters	rentenier	Obergum	huis & erf	104
235	Zoorwold	Geert Geerts	schoenmaker	Obergum	huis & erf	78
236	Bakker (wed.)	Jan Pieters	rentenier	Mensingeweer	huis & erf	96
237	Wierda	Willem Jans	zie 226	-	tuin	950
238	Tenting	Hendrik Hendriks	knoopmaker	Obergum	huis & tuin	560
239	Zwart	Wuitser Alberts	dagloner	Obergum	huis & tuin	720
240	Karsaan (wed.)	Jan	dagloner	Obergum	huis & tuin	780
241	Zijlema (wed.)	Albert Klaassen	dagloner	Obergum	tuin	490
242	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	135
243	Brugma	Pander Wuitzers	dagloner	Obergum	huis & erf	165
244	Fasse	Fredrik H	dagloner	Obergum	huis & tuin	330
245	Talens (wed.)	Hillebrand	koopman	Obergum	huis & tuin	192
246	Wetsema (wed.)	Jan Cornelis	dagloner	Obergum	huis & tuin	250
247	Siegers (erven)	Jan	-	Obergum	huis & tuin	144
248	Obergum	Diaconij van	-	Obergum	huis & erf	125
249	Postema	Hendrik	dagloner	Obergum	huis & erf	160
250	Idem	Idem	Idem	Idem	tuin	510
251	Velthuis	Gerhard Jans	touwslager	Obergum	huis & tuin	780

nummer	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie perceel	opp. m ²
252	Beusker (wed.)	Hendrik	dagloner	Obergum	huis & tuin	310
253	Haan	Cornelis Pieters	dagloner	Obergum	huis & tuin	260
254	Jekkerling (wed.)	Geert J	wever	Obergum	huis & tuin	580
255	Weerema	Meent Geerts	dagloner	Obergum	huis & tuin	610
256	Kampinga	Hendrik Aries	schoenmaker	Obergum	huis & erf leerlooyerij	131
257	Takes	Roelf	dagloner	Obergum	huis & erf	30
258	Siegers (erven)	Drewes Jans	dagloner	Obergum	huis & erf	50
259	Pieters (erven)	Wed. Jarg	dagloner	Obergum	tuin	133
260	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & tuin	740
261	Borgman	Kornelis Klaassens	kleermaker	Obergum	huis & tuin	630
262	Venema	Hendrik Harms	dagloner	Obergum	huis & tuin	410
263	Obergum	Kerkvoogden van	-	Obergum	kerkhof en kerk	360
264 ³	Idem	Idem	-	Idem	school	
265	Idem	Idem	-	Idem	huis & tuin	
266	Bosveld (erven)	Jan Klaassens	schipper	Obergum	huis & tuin	280
267	Kladder	Hendrik Arends	schipper	Obergum	huis & tuin	240
268	Brandt	Hendrik	dagloner	Obergum	huis & tuin	192
269	Kooi	Berend Abels	dagloner	Obergum	huis & tuin	420
270	Talens	Marten	koopman	Obergum	tuin	860
271	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	440
272	Bos (wed.)	Willem Jacobs	kastelein	Obergum	huis & erf	390
273	Bolhuis	Jan Meertens	stelmaker	Obergum	huis & erf	320
274	Herder	Freerk Jacobs	dagloner	Obergum	huis & erf	114
275	Wed	Jan Jans	dagloner	Obergum	huis & erf	54
276	Alderts	Jan	kaarsemaker	Obergum	huis & erf kaarsemakerij	360
277	Obergum	pastorij				
278	Tempel	Jacob Jans	verver	Obergum	tuin	310
279	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	240
280	Zand	Haske Gozen	dagloner	Winsum	huis & erf	180
281	Idem	Idem	Idem	Winsum	tuin	360
282	Spanninga (wed.)	Harm Christoffer	dagloner	Kollum	huis & tuin	410
283	Wierda	Willem Heres	landbouwer	Ranum	huis & tuin	360
284	Huizinga	Jan Pieters	koopman	Obergum	tuin	470
285	Bruins	Jan	landbouwer	Obergum	tuin	530
286	Soorwold	Pieter Alberts	dagloner	Obergum	huis & tuin	410
287	Bolhuis	Jan Meertens	stelmaker	Obergum	weg als bouwland	620
288	Obergum	Pastorij van		Obergum	weideland	6840
289	Schuitema	Wijbrand Sjoerts	dagloner	Obergum	tuin	730
290	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	170
291	Veldhuis	Gerhard Jans	touwslager	Obergum	huis & erf	144
292	Bolhuis	Alje Abels	schoenmaker	Winsum	tuin	460
293	Beuker (wed.)	Hendrik	dagloner	Obergum	tuin	890
294	Jans	Anje	dagloner	Obergum	huis & erf	280
295	Stoffers (wed.)	Stoffer	dagloner	Obergum	huis & tuin	440
296	Maarhuizen	Diaconij van			huis & tuin	460
297	Graaf de	Sipke	dagloner	Obergum	tuin	350
298	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	250
299	Wiersema	Derk Elles	dagloner	Obergum	huis & erf	117
300	Idem	Idem	Idem	Idem	tuin	650
301	Idem	Idem	Idem	Idem	bouwland	1130
302	Idem	Idem	Idem	Idem	weideland	510
303	Dijk van	Boele Pieters	dagloner	Obergum	huis & erf	580
304	Obergum	Pastorij van		Obergum	weideland	8200
305	Wildeveld	Pieter Gerrits	molenaar	Winsum	weideland	9020
306	Idem	Idem	Idem	Idem	weideland	11170
307	Boer de	Jurjen Klaassens	landbouwer	Ranum	weideland	13770

nummer	achternaam	voornamen	beroep	woonplaats	functie perceel	opp. m ²
308	Boer de	Jurjen Klaassens	landbouwer	Ranum	bouwland	11320
309	Idem	Idem	Idem	Idem	bouwland	9160
322 ⁴	Wierda	Willem Jans	negotiën/ houtzaag- molenaar	Obergum/ Winsum	kalkbranderij	1800
323	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	50
324	Idem	Idem	Idem	Idem	huis & erf	450
325	Idem	Idem	Idem	Idem	wind houtzaag- en olymolen	2040
326	Idem	Idem	Idem	Idem	water als weideland	500
327	Idem	Idem	Idem	Idem	weideland	7730

Noten

1. Met veel dank aan Clemens Tersteeg, die het minuutplan voor ons heeft gescand.
2. Het perceelnummer 202 is niet in de O.A.T. of op de kaart geregistreerd.
3. Perceelnummer 264 is niet in de kaart opgenomen. Het betreft hier het noordelijke deel van het perceel en gebouw van kavel 265.
4. De perceelnummers 310 t/m 321 liggen buiten het afgedrukte kaartfragment en zijn hier dus niet opgenomen.

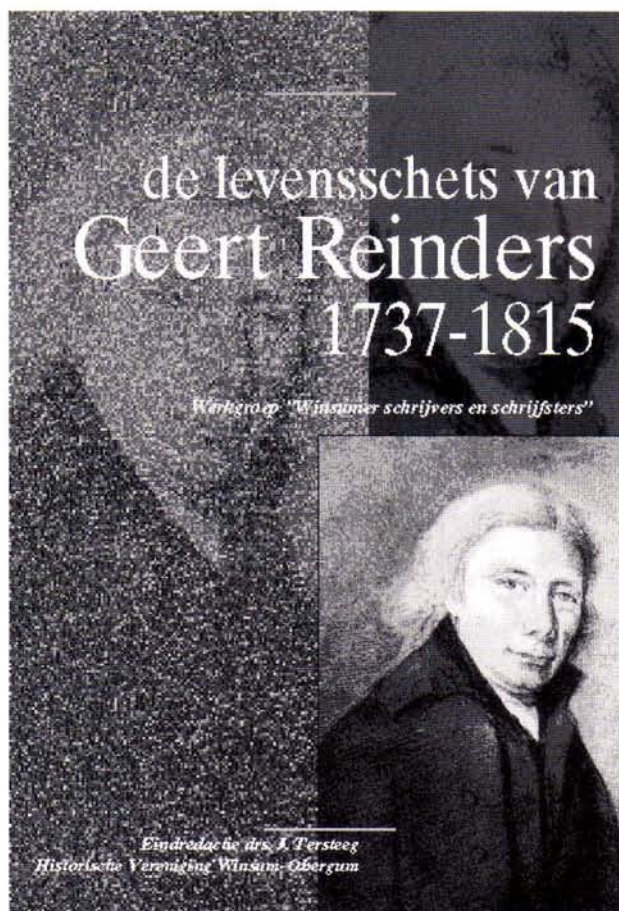
De levensschets van Geert Reinders voor het eerst uitgegeven

In voorgaande nummers van 'Winshem' is reeds herhaalde malen vermeld dat de werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters' druk bezig was een uitgave te verzorgen van de zogenaamde 'Eerste Kladde van de levensschets van Geert Reinders tot 1812'. Inmiddels is na vele uren werk de tekst van het circa 120 bladzijden tellende boek gereed gekomen. Op 15 april aanstaande zal, ter gelegenheid van de onthulling van het gedenkteken voor Geert Reinders, dat door de jubilerende Wierda-Stichting aan de dorpsgemeenschap wordt geschonken, het eerste exemplaar van deze uitgave officieel worden aangeboden aan de huidige minister van Landbouw, J. van Aartsen. De werkgroep, bestaande uit mevrouw W. Lemstra-Wierenga, mevrouw A. van Riel, de heer K. Wolters en ondergetekende, doet in deze bijdrage verslag van de totstandkoming van de uitgave.

Een bronzen en geschreven 'monument'

Toen de Winsumer Wierda-Stichting in 1996 haar 75-jarige bestaan vierde, besloot het bestuur dit heuglijke feit niet ongemerkt voorbij te laten gaan. Weldra ontstond het idee de dorpsgemeenschap een cadeau aan te bieden in de vorm van de oprichting van een gedenkteken voor een 'bekende' Winsumer. De keuze viel op Geert Reinders (1737-1815), bijgenaamd 'de Enter', van wie de activiteiten op vele maatschappelijke gebieden indertijd van grote betekenis zijn geweest, niet alleen op lokaal, maar ook op gewestelijk en zelfs landelijk niveau. De bekende beeldende kunstenaar Jan Steen kreeg van het bestuur van de Wierda-Stichting de opdracht een fraai kunstwerk te ontwerpen en vervaardigen.

Spoedig hierna ontving onze vereniging het verzoek de oprichting en onthulling van dit gedenkteken door middel van een aantal tijdschrift- of krantenartikelen voor te berei-

den. De toen juist gevormde werkgroep 'Winsumer schrijvers en schrijfsters' ging onmiddellijk aan de slag en kwam tijdens de bestudering van de reeds bestaande literatuur over Geert Reinders spoedig tot de ontdekking dat één van de belangrijkste en interessantste bronnen voor diens leven en werken tot op de dag van vandaag nog steeds niet volledig in druk was uitgegeven. Hoewel de 'Eerste kladde van de levensschets van Geert Reinders tot 1812', die hij zelf tegen het eind van zijn leven als een soort autobiografie schreef, door diverse auteurs werd geraadpleegd en gebruikt, bleef het persoonlijke document in breder kring grotendeels onbekend.

Was het wellicht mogelijk dit door Geert Reinders eigenhandig geschreven 'monument' tegelijk met de onthulling van het bronzen gedenkteken in het licht te geven?

De werkgroep besloot daarom contact op te nemen met de heer C.G. Reinders te Middelstum, die een groot deel van het familiearchief, waaronder ook het manuscript van de 'Kladde', onder zijn hoede heeft, om hem te verzoeken zijn medewerking te verlenen aan een eventuele uitgave. De heer Reinders was direct bijzonder geïnteresseerd in het project van de werkgroep en verleende ons vervolgens alle steun en medewerking. Het manuscript van de 'Kladde' werd door hem gekopieerd en ten behoeve van een dertigtal illustraties werd de heer J.F. Lemstra in de gelegenheid

gesteld voor ons diverse voorwerpen en geschriften uit het familiearchief te fotograferen. De werkgroep toog aan het werk. Om de uitgave van de 'Kladde' in financieel en organisatorisch opzicht mogelijk te maken werd bovendien een stichting in het leven geroepen. Deze Stichting Historische Uitgaven Winsum-Obergum, die statutair nauw gelieerd is en blijft met onze vereniging, stelt zich ten doel publicaties te verzorgen en uit te geven, waarvan de inhoud betrekking heeft op de geschiedenis van de gemeente Winsum, zoals deze voor de herindeling van 1990 bestond. De uitgave van de 'Kladde' zal het eerste deel zijn van, naar wij hopen, nog vele historische publicaties. Inmiddels is het dan zover: zowel het bronzen gedenkteken van de Wierda-Stichting als de gedrukte uitgave van Geert Reinders' levensschets van onze vereniging zijn voltooid en worden op 15 april jongstleden tijdens een door de Wierda-Stichting georganiseerde officiële bijeenkomst aan het publiek voorgesteld.

De uitgave van de 'Kladde'

De uitgave van de 'Kladde' draagt de titel *de levensschets van Geert Reinders 1737-1815*. Het boek bevat een viertal hoofdstukken, die voorafgegaan worden door een 'Woord vooraf' en een 'Ten geleide'. Het 'Woord vooraf' is op uitnodiging van de werkgroep geschreven door de heer C.G. Reinders; het 'Ten geleide' door de werkgroep zelf. De eerste twee hoofdstukken vormen een meer algemene inleiding. Hoofdstuk 3 bevat de eigenlijke tekst van de 'Kladde' en in hoofdstuk 4 is de belangrijkste, door ons gebruikte literatuur afgedrukt. In het eerste hoofdstuk, getiteld 'Wie was Geert Reinders?', wordt in een viertal paragrafen getracht een beeld te schetsen van de veelzijdige figuur van Geert Reinders, die in 1737 als zoon van een molenaar in Bedum werd geboren en in 1815 op 78-jarige leeftijd te Winsum (Bellingeweer) overleed. Zijn 'carrière', die uiteraard niet los gezien kan worden van de soms revolutionaire ontwikkelingen van zijn tijd, is in vele opzichten zeer opmerkelijk. In de kracht van zijn leven ontwikkelde Geert Reinders zich namelijk van molenaarsknecht en boer-koopman tot een bestuurder op regionaal (lid van de Ommelanden landdag) en zelfs lande-

lijk niveau (lid van de toenmalige Eerste Kamer). Daarnaast was hij op meer lokaal en regionaal niveau later actief als redger, secretaris en ontvanger van het Winsumer- en Schaphalster Zijlvest, secretaris van de toen juist gevormde gemeente Winsum, lid van de gewestelijke Commissie van Landbouw, diergeneeskundige en directeur van de oudst bekende onderlinge brandverzekering in het noorden.

De grootste, zelfs landelijke bekendheid verwierf hij door een ontdekking die hij deed tijdens een epidemie van runderpest, die tussen de jaren 1769-1784 ook in Groningen vele duizenden runderen het leven kostte. Nadat hij als veehandelaar door de bekende Groninger hoogleraar Petrus Camper betrokken was geraakt bij diens aanvankelijk weinig succesvolle inentingsproeven om een geneesmiddel te vinden tegen de verwoestende ziekte, zette hij met grote volharding en scherp waarnemingsvermogen, vaak ten koste van zijn eigen veestapel, op eigen initiatief deze proeven voort. In 1774 ontdekte hij dat de kalveren, die geboren waren uit koeien die van de runderpest hersteld waren, niet gevoelig, zij zouden zeggen 'immuun', waren voor de gevreesde ziekte.

Van deze geweldige vondst, waardoor de levens van vele runderen gespaard konden worden, deed hij kort hierna verslag in een tweetal gedrukte publicaties. Ook in andere opzichten heeft Geert Reinders hierna een belangrijke rol kunnen spelen op het terrein van de landbouw en veeteelt, die in de 18de eeuw een ware revolutie doormaakten. Op politiek gebied was deze periode al even revolutionair. Toen omstreeks 1780 in ons land de zgn. Patriottenbeweging opkwam, die zich keerde tegen stadhouder Willem V en zich plaatselijk organiseerde in allerlei gewapende burgergenootschappen, schaarde Geert Reinders zich aan hun kant. Zelfs was hij enige tijd kapitein van zo'n exercitiegenootschap te Winsum. Na de Omwenteling in 1795 maakte hij dan ook, als overtuigd 'democraat', een bliksemcarrière in de politiek en werd hij verkozen tot lid van de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend

Lichaam van het Bataafsche Volk. Even snel als hij omhoog was geschoten, kwam er door het plotseling kerende politieke tij in 1801 een einde aan zijn loopbaan als landelijk politicus. Hierna trok hij zich, ongetwijfeld teleurgesteld door het feit dat de grote revolutionaire en democratische verworvenheden spoedig werden teruggedraaid, terug in Winsum, waar hij de laatste jaren van zijn leven woonde aan de Bellingeweer (nr. 10). Daar moest hij genoegen nemen met enkele lokale 'erebaantjes'. Als lid van de gewestelijke Commissie van Landbouw heeft hij na 1805 echter zeker nog bij kunnen dragen aan de verdere ontwikkeling en emancipatie van de Groninger boeren.

De ontwikkelingen binnen de landbouw en politiek in Reinders' tijd kunnen uiteraard niet los gezien worden van het rationalisme of de Verlichting van de 18de eeuw. Door zijn leergierigheid heeft Geert Reinders ook intensief deelgenomen aan het culturele leven, dat zich tijdens zijn leven, mede door toedoen van een aantal Verlichte dominees, in de Stad en Ommelanden ontwikkelde. Zo was hij enige tijd lid van een leesgezelschap te Leens en speelde hij ook een rol in de noordelijke departementen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Dankzij deze contacten maakte hij, hoewel hij naar eigen zeggen zeer gebrekkig onderwijs had genoten, kennis met de moderne filosofie, wetenschap, godsdienst en literatuur. Zelfs legde hij een eigen, kleine bibliotheek aan, waarvan de inhoud in dit hoofdstuk ook kort beschreven is.

Het tweede hoofdstuk, getiteld 'De eerste kladde', geeft in de eerste paragraaf een nauwkeurige beschrijving van het manuscript van de 'Kladde'. Uit allerlei gedetailleerde bijzonderheden bleek ons dat Geert Reinders de 'Kladde' in twee stappen of fasen geschreven moet hebben.

De tweede paragraaf van dit hoofdstuk is gewijd aan de vraag waarom (en voor wie) Geert Reinders omstreeks 1813 besloot zijn levensverhaal op papier te zetten. Zelf geeft hij in andere bronnen aan dat hij hierbij in eerste instantie zijn kinderen op het oog had. Kort voor zijn dood echter heeft hij in een eigenhandig geschreven 'bijvoegsel' bij zijn testament nadrukkelijk bepaald dat zijn levensschets door de executeurs testamentair ook voorgelegd zou worden aan een vijftal bevriende dominees. Misschien koesterde hij de stille hoop dat zijn vrienden het geschrift in druk uit zouden geven? Het blijkt na 183 jaar bijzonder lastig zijn motieven op het spoor te komen. Reeds in 1951 heeft dr. L.H. Bruins in zijn, uiteraard door ons dankbaar en veelvuldig gebruikte, dissertatie *Leven en werken van Geert Reinders, de grondlegger van de immunologie*. (diss. Groningen. Leens. 1951) getracht er een aantal van te achterhalen. Het belangrijkste motief was wellicht het feit, dat Geert Reinders later, zeker door Petrus Camper, en wellicht ook door diens assistent en latere opvolger, Wynoldus Munniks, op de achtergrond is geplaatst. Toch kan men zich ons inziens niet aan de indruk onttrekken dat ook de teleurstellende gang van zaken in de politiek en de door ouderdom veroorzaakte slechtere gezondheid en eenzaamheid van Geert Reinders in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de totstandkoming van de 'Kladde'.

De derde paragraaf van dit hoofdstuk behandelt de vraag hoe Geert Reinders zijn 'Kladde' heeft geschreven. Meest opvallende zaken hierbij zijn het gebruik van de objectiverende 'hij'-vorm en de soms wel van wat erg grote zelfge-

noegzaamheid getuigende voorstelling van zaken.

Hoofdstuk 3, getiteld 'De eerste kladde van de levensschets van Geert Reinders tot 1812', bevat dan de eigenlijke tekst van de 'Kladde' met woordverklaringen. Deze is op een bijzondere wijze uitgegeven. Tekst en woordverklaringen staan namelijk doorlopend uitsluitend op de rechter bladzijden afgedrukt. Op de linker bladzijden in dit hoofdstuk hebben wij allerlei zaken, personen of gebeurtenissen toegelicht of beschreven, die in de 'Kladde'-tekst worden vermeld en voor Geert Reinders en zijn tijdgenoten geen nadere toelichting behoeften. In de 'Kladde'-tekst zijn de woorden die verwijzen naar deze zaken, personen of gebeurtenissen vet gedrukt. De rechter bladzijde bevat dus Reinders' verhaal, de linker bladzijde de historische achtergrond van zijn verhaal.

■ Jacques Tersteeg.

Het omslag van het boek 'de levensschets van Geert Reinders 1737-1815' van de werkgroep Winsumer schrijvers en schrijfsters, dat inmiddels is verschenen en te verkrijgen is bij de Stichting Historische Uitgaven Winsum-Obergum, p.a. Westerstraat 31, tel. 442456.

De Gierigheid

Leendert had geld genoeg; doch hij durfde het niet gebruiken, zelfs, wanneer het tot zijn eigen best verstrekte. Onder anderen was zijn schoorsteen zoo bouwvallig, dat hij van nieuws hadde moeten gemetseld worden, en het werd hem dikwijls gezegd, dat, zoo deze inviel, het vuur schade zouden kunnen aanregten. - Maar Leendert kreunde zich daar niet aan, en zette liever geen vuur aan. Doch eens dwong hem een bittere koude des strengen winters, dat hij vuur moest aanzetten; en juist op eenen morgen, dat niemand in het vertrek was, viel de schoorsteen in. Het vlas op het spinwiel, dat aan den haard stond, vatte de vuur; daar op de kist, die niet ver af was, en vervolgens het bed. Nu

geraakte het Dorp in alarm. Leendert, die in de schuur was, ijde er heen, en wilde zijn geld redden. Intusschen kwamen brandspuiten, want de vlam sloeg reeds het dak uit, en deswijl niemand meer het huis behouden kon, werd het omvergehaald, om ten minsten nog de overige huizen, en het geheele Dorp te redden. Zoo bluschte men dan ook gelukkig den brand; doch Leendert werd vermist. Maar toen de puinhoop uit één gebragt werd, vond men zijn ligchaam voor de verbrande kist liggen bij het geld, hetwelk hij had willen redden, alwaar hij naar alle vermoeden door den damp gestikt was.

■ Een leesles uit 1802.

De Ommelander Kas

Op 12 januari 1875 vond vaststelling plaats van de slotverdeling van de bezittingen der Ommelander Kas. Voor de gemeenten, gelegen in de voormalige Ommelanden, bereikte toen een zeer belangrijke aangelegenheid haar eindstadium. Van 1861 tot 1870 werd over het rechtmatige bezit van deze kas tussen 32 gemeenten in de provincie Groningen en de Staat der Nederlanden een proces gevoerd. Uiteindelijk werd de kas aan de gemeenten toegewezen en kon ruim 1,4 miljoen gulden worden verdeeld.

De naam Ommelanden schijnt voor het eerst voor te komen in een stuk, daterend uit 1386. De Ommelanden bestonden uit de tegenwoordige landstrekken Hunsingo, Fivelingo en Westerkwartier. De overige delen van de huidige provincie Groningen stonden onder het bestuur van de stad Groningen. Tezamen vormden de Stad en de Ommelanden tijdens de Republiek één van de zeven leden van de Verenigde Nederlanden.

De Ommelanden hadden hun eigen corporatiehuishouding en corporatiekas. Deze kas is ontstaan uit belastingen die de Ommelanders daarvoor opbrachten en geheven werden ingevolge diverse besluiten en resoluties. Bovendien werd tweemaal subsidie verstrekt door de provincie. Uit het Ommelander Kantoor werden de lasten van de bijzondere huishouding van de Corporatie betaald. Met de batige saldo's hebben de Ommelanden in later tijd onroerende goederen bijgekocht.

Tot de Ommelander Kas behoorde reeds een aandeel in de geseculariseerde (naasting van kerkelijke goederen) kloostergoederen. De staatsrechtelijke corporatie van de Ommelanden werd ontbonden in 1804. De corporatiekas bleef en over het rechtmatig bezit ervan werden enige processen gevoerd.

Bij de vorming van de Groninger gemeenten rees onmiddellijk de vraag waar de gelden moesten worden gevonden om de te maken kosten van het bestuur te dekken. Gecommitteerden uit de plaatselijke besturen wendden zich in het jaar 1800 tot de Municipaliteit der Ommelanden met het verzoek de kosten bij wijze van voorschot uit de Ommelander Kas te voldoen. De Municipaliteit achtte zich onbevoegd. Zij was van mening dat de kosten ten laste van de Bataafse Republiek moesten komen. Dit omdat de schulden voornamelijk waren ontstaan als gevolg van de van hogerhand ter uitvoering opgedragen besluiten. De plaatselijke besturen hebben zich toen tot de regering gewend

maar zij werden verwezen naar de plaatselijke of ambtskassen.

In 1821 wendden de hoofden van de plaatselijke besturen van een aantal gemeenten in de Ommelanden zich tot de Koning om een verdeling van de Ommelander Kas te verkrijgen. Dit werd bij Koninklijk Besluit van 24 december 1823 geweigerd. Bij hetzelfde Koninklijk Besluit werd evenwel met ingang van 1824 een verdeling bevolen van f10.000,- uit de inkomsten van de Ommelander Kas onder 33 gemeenten in de Ommelanden (Siddeburen was toen nog een gemeente). Deze verdeling van de som van f10.000,- duurde tot en met 1862. Bij Koninklijk Besluit van 7 februari 1825 werd de Gouverneur der provincie Groningen met het beheer van de bezittingen van de Ommelander Kas belast. In 1863 werden de ontvangers der registratie en domeinen, in wier ambtsgebied de bezittingen waren gelegen, met het beheer belast. Het beheer van de kas werd nu geheel binnen de invloedssfeer van de Staat getrokken. De Ommelander gemeentebesturen wensten evenwel zelf over hun kas te schikken.

Op een te Groningen op 15 januari 1856 gehouden bijeenkomst werd een drietal personen aangewezen om maatregelen te ontwerpen om het beheer en de administratie van de Ommelander Kas te regelen. Gedeputeerde Staten van Groningen verleenden op 29 mei 1856 hun machtiging op deze besluiten. De gecommitteerden richtten nu een adres aan de Koning om de kas terug te brengen onder de onmiddellijke administratie van de gemeenten. Dit adres werd door de Koning op 13 april 1859 van de hand gewezen. Omdat de Koning op het adres afwijzend had beslist werd in de vergadering van 25 oktober 1861 besloten om de gemeenteraden voor te stellen tot het voeren van een procedure over te gaan. De Arrondissementsrechtbank te Groningen wees op 26 oktober 1866 vonnis en verklaarde de eisende gemeentebesturen niet-ontvankelijk in hun eis.

De gecommitteerden waren van mening dat in het vonnis van de Groninger rechtbank niet mocht worden berust. Zij nodigden de gemeentebesturen uit over het vonnis in beroep te gaan bij het Provinciaal Gerechtshof te Groningen. Een besluit om hoger beroep in te stellen werd aanvankelijk door 31 van de 32 gemeentebesturen genomen. Alleen de gemeenteraad van Winsum meende van hoger beroep af te moeten zien. De houding van Winsum veranderde al gauw, waarna 32 gemeenten hoger beroep instelden. Het Provinciaal Gerechtshof wees de eis tot afgifte van de Ommelander Kas bij arrest van 27 april 1869 aan de gemeenten toe. De tegenpartij berustte niet in het arrest van het Gerechtshof en stelde cassatie in. De gemeentebesturen besloten zich tegen de ingestelde cassatie te verweren. De Hoge Raad wees op 13 mei 1870 arrest inzake de Ommelander Kas en verwierp het beroep. De Staat werd veroordeeld tot betaling van de kosten. Nu kon tot de verdeling van de kas worden overgegaan en op 11 oktober 1870 zond de commissie aan de gemeentebesturen een concept-raadsbesluit ter vaststelling toe.

Over de verdeling van de kas onder de gemeentebesturen kon aanvankelijk geen overeenstemming worden verkregen. Tijdens een vergadering op 21 maart 1871 ten huize van Struvé aan de Grote Markt te Groningen konden alle 32 Ommelander gemeenten zich met de voorgestelde verdeling van de Ommelander Kas verenigen. De verdeling werd door Gedeputeerde Staten van Groningen op 5 mei 1871 goedgekeurd. Op 23 juli 1872 werd aan de gemeentebesturen een staat aangeboden ter goedkeuring. Hierop stond de verdeling van de som van f1.400.000,- vermeld. Deze som vertegenwoordigde op enige duizenden guldens na de zuivere waarde van alle bezittingen.

Ondertussen was er evenwel een geschil gerezen omtrent het recht van de Ommelander gemeenten op de zogenaamde Ommelander gestoelten in de Aa-Kerk en in de Nieuwe Kerk te Groningen. Deze gestoelten waren op 30 januari 1872 door de commissie verkocht. De kerkvoogden ontken- den het recht van de Ommelander gemeenten op de gestoelten en weigerden de kopers daarin toe te laten. Dientengevolge weigerden de kopers op hun beurt de koopprijs te voldoen. De Ommelanders hadden sedert 1669 in de Aa-Kerk en sedert 1666 in de Nieuwe Kerk (dus sinds de bouw van de kerk) het gestoelte onafgebroken in bezit gehad. Althans tot 1862, zoals blijkt uit de jaarlijkse reke-

ningen der Ommelanden. Ook bleek dat de Ommelanden in de Martinikerk een gestoelte bezaten. Na veel gepraat en dreigement met een procedure bij de rechtbank tegen de betreffende kerken in Groningen ging men uiteindelijk akkoord met de door de commissie voorgestelde daling, waardoor dit geschil op voor alle partijen bevredigende wijze werd opgelost. De kerkvoogden werden tegen betaling van f700,- eigenaar van de gestoelten.

Van de 1,4 miljoen gulden kreeg de gemeente Winsum, blij- kens de akte van scheiding van 13 augustus 1872, een bedrag van f42.448,-. Voor Winsum tekenden burgemeester H.W. Wierda en gemeente-secretaris S.J. van Ham. Eind 1874 bleek er nog een bedrag van f10.498,151/2 ter verde- ling onder de gemeenten aanwezig te zijn. Naar dezelfde percentages als bij de eerste verdeling vond te Groningen op 12 januari 1875 de vaststelling plaats van de slotverde- ling der Ommelander Kas. Hiervan kreeg de gemeente Winsum nog een bedrag van f318,30. Een belangrijke epi- sode uit de geschiedenis van de Ommelander gemeenten had hiermee haar einde bereikt.

■ P. Noord.

BRON:

De Ommelander Kas (uitg. N.V. Erven B. van der Kamp 1955)

Van een lid van onze vereniging ontvingen we het eerste blad van een notariële akte met als titel 'afkoop lampgeld'. Uit deze akte blijkt dat in 1916 door de diaconie der Hervormde Gemeente te Obergum en Maarhuizen werd aangekocht het recht tot heffing van het zogenaamde 'lampgeld'.

Een perceel in de Wester- straat te Obergum was name- lijk met lampgeld belast. Het voormelde lid vroeg wat onder lampgeld werd ver- staan. Wij hebben ons licht opgestoken bij het notaris-

kantoor in Winsum en daar wist men ons het volgende te vertellen. Het zogenaamde lampgeld moest worden betaald aan voormelde kerk voor het laten branden van een straatlantaarn voor het bepaalde perceel. De verlich- ting, waarschijnlijk een olie- lamp, werd ontstoken door iemand die door de kerk daarvoor was aangesteld. Dat kon bijvoorbeeld de koster van de kerk zijn. Het betreffende deel van de nota- riële akte is hierbij afgedrukt.

■ P. Noord

AFKOOPLAMPGELD.

Bij akte verleden voor Mr. Cornelis de Ranitz, notaris ter standplaats de gemeente Winsum, Arrondissement en Provincie Groningen, den een en twintigsten Juni negen- tienhonderd zestien,

overgeschreven ten kantore der hypotheken te Appinge- dam één Juli 1900 zestien, deel 613 nummer 24,

is aangekocht door: HAEMANNUS KORNELIS JAN TIMMER, fabrikant, wonende te Winsum;

2. JAN TIMMER, fabrikant, wonende aldaar;

3. GERRIT TIMMER, directeur eener strooppapierfabriek, wonende te Appingedam;

4. SIMON JAKOB WEG, bakker, wonende te Zuidhorn; echtge- noot van JANNA TIMMER;

5. JURJEN HOFMAN, landbouwer, wonende te Winsum, echtge- noot van ELISABETH TIMMER; tezamen,

van de Diaconie der Hervormde Gemeente te Obergum en Maarhuizen,

het recht tot heffing van het zogenaamde "lampgeld", waarmee was belast het kadastrale perceel Gemeente Winsum, Sectie B nummer 505, groot acht en zeventig centiare, jaarlijks tot lampgeld doende zes en vijftig een vierde cent;

voor een koopprijs van zeventien gulden acht en dertig cent; waarvoor in deze akte is gekwiteerd.

De lantaarnopsteker uit vroeger tijden.

Cultuur rond dood en begraven

*Deze bijeenkomst staat geheel in te teken van zandlopers,
zeisen, bijlen en zuilen, slangen en vlinders.*

*De heer R. Wobbles uit Huizinge houdt een inleiding,
getiteld 'Cultuur rond dood en begraven'. Welgeteld 52 per-
sonen zijn aanwezig in De Hoogte, welkom geheten door
voorzitter J. Tersteeg. Een speciaal welkom geldt de inleider
van deze avond en een afvaardiging van de historische
vereniging te Bedum. De heer Wobbles, bij velen reeds
bekend als bestuurslid van de stichting Oude Groninger
Kerken en museum Het Hoogeland, boeit door zijn heldere
uiteenzetting, die vergezeld gaat van dia's.*

De oude gebruiken en rituelen rond dood en begraven zijn voor een deel vergeten, zelfs kerkhoven en begraafplaatsen zijn vaak zwaar verwaarloosd. Voor de uitvaart komt tegenwoordig meer belangstelling en men kan desgewenst op een zeer persoonlijk wijze de laatste eer bewijzen. De stichting Oude Groninger Kerken beheert zelf enige kerkhoven en houdt zich onder meer bezig met alles wat daarmee te maken heeft: de graven, de flora en fauna, de gebouwen en de muren. De door de heer Pathuis destijds geïnventariseerde elementen zijn lang niet allemaal terug te vinden. Oude graven worden geregeld geruimd en daarmee verdwijnen telkens karakteristieke objecten.

De heer Wobbles neemt zijn toehoorders mee langs kerken en interieurs, langs kerkhoven en graftekens en wijst op de verschillende stijlen, de opschriften en de aanwezige symboliek. De hunebedden worden niet overgeslagen, evenmin als oude gravures (Jan Luyken) met de dood als onderwerp.

Begrafenissen werden op verschillende plaatsen uitgevoerd: in de kerk, naast de kerk, soms op een eigen begraafplaats (zoals Kloosterwijkwerd en Groot Zeewijk). Hoewel de kerk het begraven binnen de muren niet toestond, gebeurde het geregeld. Na het verdwijnen van kleine dorpskerken kwamen die graven 'in de open lucht' te liggen. Daarvan is Bellingeweer een aardig voorbeeld.

Na 1830 werden de begraafplaatsen ingericht, voor een deel mede uit een oogpunt van het voortschrijdende besef van hygiëne. Deze begraafplaatsen vinden we buiten de bebouwde kom. De oude kerkhoven raken door de ruiming langzamerhand leeg. Rondom sommige oude kerkjes treffen we nog maar enkele graven aan. Binnen zijn nog schitterende graven te vinden, alsmede rouwborden en wand-schilderingen. Ook de preekstoel kent veelal ornamenten met symbolen van leven en dood.

De kerkhoven hebben dus hun functie verloren en zijn soms geheel verdwenen. In Winschoten is het kerkhof verworden tot marktplaats

en in de stad Groningen is het Martini-kerkhof een plantsoentje.

Grafmonumenten zijn vervaardigd van allerlei materialen. Vanouds werd vaak hout gebruikt, daarnaast en later meestal steen en in de vorige eeuw soms gietijzer. Graftrommels met verschillende ornamenten worden zeldzaam. In onze eeuw komen ook bakstenen grafmonumenten voor -niet alleen ten behoeve van overleden steenfabrikanten-. Marmer is te vinden in de kerken van Stedum en Midwolde (Clant en Van Ewsum). Deze zijn van nationale betekenis en hebben de status van Rijksmonument. Sommige grafstenen vertonen huismerken of initialen. Niet bepaald sober zijn de 19de eeuwse grafstenen met hele gedichten en rijmsels.

Zo komen we bij de symbolen. De slang die zichzelf in de staart bijt als teken van de eeuwigheid. De vlinder die de opstandingsgedachte symboliseert. Plotselinge of droevige overlijdens worden weergegeven door de zeis, de bijl of de afgeknotte zuil. De zandloper laat de tijd onverbiddeijk vervlieden.

Tot slot betuigt de voorzitter namens allen zijn dank en vermoedt dat deze lezing een stimulans zal betekenen voor onze werkgroep Kerkhoven. Inmiddels is ook de jaarvergadering achter de rug. Uiteraard verschijnt daarvan eveneens een verslag.

■

Uitnodiging!

Wie op 1 december 1997, op de vergadering van onze vereniging, de lezing van heer R. Wobbes uit Huizinge heeft bijgewoond over de cultuur omtrent dood en begraven in het noorden, heeft ervaren hoe er een schat aan interessante bezienswaardigheden op oude kerkhoven en begraafplaatsen te vinden is. Ook in Winsum en nabije omgeving bevindt zich een aantal bijzondere kerkhoven.

De werkgroep Kerkhof Maarhuizen organiseert, onder leiding van de heer Wobbes, een excursie langs de kerkhoven van Bellingweer, Menkeweer, Onderwierum en Maarhuizen. U wordt hierbij van harte uitgenodigd deel te nemen aan deze gratis excursie. De excursie vindt plaats op zaterdagmiddag 9 mei a.s. We vertrekken om 13.00 uur vanaf de Gouden Karper in Winsum. Bij goede weersomstandigheden wordt de tocht op de fiets afgelegd. Bij slecht weer of als u niet in de gelegenheid bent u per fiets te vervoeren, kunt u van uw auto gebruik maken.

We hopen u te ontmoeten op 9 mei om 13.00 uur bij de Gouden Karper!

■ *Namens de werkgroep Kerkhof Maarhuizen, Hilde Bolhuis (tel. 0595-443772).*

Winnaars kleurplaat

'Winsum heeft geen oud kasteel, maar we kunnen er wel een tekenen'. Met deze woorden werd de kleurplaat, getekend door ons redactielid Ab Makken, geïntroduceerd. In het decembernummer van ons info-bulletin Winshem heeft de redactie de kleurplaat bijgevoegd voor de basisschoolleerlingen. In een begeleidend schrijven meldde de redactie graag veel mooie gekleurde platen toegestuurd te krijgen.

De kinderen hadden alle vrijheid om er iets leuks van te maken. Ze mochten er iets bijtekenen of helemaal volkleuren, het maakte niet uit. Ondanks deze vrijheden kwamen er slechts drie kleurplaten binnen op het redactieadres. Toch wel een teleurstelling, ook voor tekenaar Makken. Voor de mooiste drie ingezonden kleurplaten stelde de Middenstands Centrale Marengelied (MCM) drie prijzen van f25,- beschikbaar. Voor deze geste is de redactie zeer erkentelijk. De jury had het dus niet moeilijk om de ontvangen kleurplaten te beoordelen. Alle drie de inzenders kregen namelijk een prijs.

De winnaars (in alfabetische volgorde) zijn:

Marcel Kadijk uit Leens (5 jaar)

Laura Noord uit Bedum (5 jaar)

Connie Pol uit Winsum (10 jaar)

Vanaf deze plaats worden de gelukkigen van harte gefeliciteerd met hun prijs.

■ *De redactie.*

Nieuw verschenen boeken

De volgende boeken zijn onlangs verschenen:

titel: **Atlas der Stadslanden van Groningen (1724-1729)**

auteur: drs. M. Schoor

uitgever: Regio Project Groningen

nr.: ISBN 90-5028-098-6

prijs: f124,95

titel: **Atlas der provinciële landen van Groningen (1722-1736)**

auteur: drs. M. Schoor

uitgever: Regio Project Groningen

nr.: ISBN 90-5028-097-X

prijs: f125,-

titel: **Hermannus Collenius 1650-1723**

auteur: F.J. Veldman

uitgever: Waanders te Zwolle

nr.: ISBN 90-400-9961-8

prijs: f65,- (192 blz. geïllustreerd)

Bijzonderheden: Collenius was kunstschilder en schilderde onder meer portretten en wandpanelen.

Hij verwierf grote bekendheid.

titel: **Spiegel van Groningen**

auteur: P.Th.F.M. Boekholt en J. van der Kooi

uitgever: Van Gorcum te Assen

nr.: ISBN 90-232-2844-8

prijs: f49,50 (337 blz. geïllustreerd)

Bijzonderheden: Het boek gaat over de schoolmeestersrapporten van 1828.

werkgroepen

1. Werkgroep Ruimte

Binnen de Historische Vereniging heeft zich de werkgroep 'Ruimte' geformeerd. De werkgroep bestaat uit de volgende leden: J.J. Delvigne, L. Hacquebord, R.A. Hulscher en C. de Ranitz.

Contactpersoon is de heer C. de Ranitz, Bellingweer 10 te Winsum, tel. 0595-441921.

Het doel van de werkgroep is alert te zijn en te reageren op zaken betreffende het ruimtelijk gebied in Winsum-Oberum en omgeving (buitengebied). Zo zullen wijzigingen in een bepaald (historisch) gebied nauwlettend worden gevolgd.

2. Werkgroep Klooster: geen nieuws

3. Werkgroep Winsumer schrijvers en schrijfsters:

zie elders in dit nummer

4. Werkgroep Historische panden:

Deze werkgroep, die tot nu toe nog niet van de grond was gekomen, zal binnenkort door mevr. W. Lemstra-Wierenga bijeen worden geroepen.